

CAMPINIA

driemaandelijke uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

17e jaargang, nr. 64

januari 1987

Redactie-adres: Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot
Info: telefoon 04997 - 75245
H. Mijland en J. Suijkerbuijk

INHOUD

De prijs van een abonnement bedraagt *f* 17,— per jaar, te voldoen op postgiro-rekening 47.16.46 van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia", ná ontvangst van het acceptgiroformulier.

De prijs van losse nummers bedraagt *f* 4,25 per stuk. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn nog in beperkte aantallen bij de redactie te bestellen.

Indien opzegging niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van het lopende jaar, wordt het abonnement automatisch met een jaar verlengd.

Copyright : Streekarchief Zuid-Oost Brabant.
Lay-out en drukwerk : Maras Drukkerij, Middelbeers.

Overname van artikelen of gedeelten daaruit is meestal toegestaan. U dient dit wel van te voren schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

ISSN 0166-6959

Omslag : gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

	blz.
Woord vooraf	4
I. De Oirschotse Kapittelstatuten tot 1500 door J.P.J. Lijten	5
II. Stamlijst Van Tartwijk door Th.E.A. van Tartwijk	31
III. Oirschotse gedichten: Heemkunde 35 jaar door Toke van de Ven-Lommers	36
IV. Bestse Fundaties: 4. Fundatie Hendrik en Catharina Kemps door H. Mijland	38
Errata et addendum	46
* Gewijzigde bezoektijden Streekarchief *	47

WOORD VOORAF

Geachte abonnee,

Deze maand bereikte de heer L.P. van der Mierden de pensioengerechtigde leeftijd. Zijn naam komt U sinds de twaalfde jaargang - 1982 - regelmatig tegen boven de artikelen over de Oirschotse zoen-accorden. Zijn medewerking bestond in het opsporen van de accorden en de stukken inzake de afwikkeling daarvan, alsmede in het transscriberen van die teksten.

Monnikenarbeid, met liefde voor de historie verricht. Dit werk is des te meer te waarderen, wanneer men bedenkt dat de daarvoor benodigde kennis geheel door zelfstudie is verkregen. Voor het merendeel der abonnees zal het niet bekend zijn, dat de heer Van der Mierden reeds vanaf de start van Campinia - dus meer dan zeventien jaar - meegewerkt heeft aan de samenstelling van dit blad. De bronnen-publicaties in de eerste jaargangen zijn mede door hem mogelijk gemaakt. Ook vanaf het begin hield hij een wakend oog op de zuiverheid van spelling en het gebruik van het Nederlands.

Voor toekomstige publicaties is reeds het nodige voorwerk verricht, zodat U nog lang kunt profiteren, in gunstige zin, van zijn arbeid.

De redactie is de heer Van der Mierden oprecht dankbaar voor het vele werk voor de samenstelling van dit tijdschrift verricht. Wij wensen hem een lange reeks van gezonde jaren toe.

De redactie.

1. DE OIRSCHOTSE KAPITTELSTATUTEN TOT 1500

door J.P.J. Lijten

REDACTIONALE

Dit artikel werd geschreven in het kader van de post-doctorale opleiding middel-eeuwse studies aan de R.K. Universiteit te Leuven als een seminarie-verhandeling onder leiding van professor Dr. C. v.d. Wiel, archivaris en officiaal van het aartsbisdom Mechelen-Brussel, aansluitend bij zijn college 'Geschiedenis van het kerkelijk recht'.

INLEIDING

In de tegenwoordige provincie Noord-Brabant zijn in de latere middeleeuwen meerdere seculiere kapittels geweest. Van de overgrote meerderheid dezer kapittels vallen de stichtingsdata in de veertiende en vijftiende eeuw. Deze data zijn althans bij benadering bekend: Breda 1303, Dussen 1306, Grave 1308, Geertruidenberg 1310, Heusden 1355, Steenberg 1363, 's-Hertogenbosch 1366, Eindhoven 1399, Bergen op Zoom 1442, Boxtel 1493.¹⁾ Bij het begin van deze stichtingsgolf waren er echter vier kapittels, die toen reeds sinds onheugelijke tijden bestonden: Oirschot, Hilvarenbeek, Sint-Oedenrode en Alem. Van het kapittel van Alem, dat reeds in de vijftiende eeuw verdween, is nauwelijks een spoor overgebleven.¹⁾ De drie andere zijn in 1649 door de staten generaal genaast ten bate van vreemde calvanistische profiteurs en zijn als zodanig blijven doorbestaan tot de Franse tijd. Het nog steeds bestaande, rijk gedoteerde beneficium van de cantorij is nog een restant van het Oirschotse kapittel, dat na vele wederwaardigheden weer in katholieke handen is gekomen en thans bijdraagt aan de verzorging van de kerkzang in de aloude Oirschotse kapittelkerk.²⁾

Zoals de drie plaatsen, Oirschot, Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode, hebben ook de daar gevestigde kapittels een bijzondere band en een bijzondere parallel in de geschiedenis gekend.³⁾ Naast deze parallel in geschiedenis constateren we echter een zekere divergentie tussen Oirschot enerzijds en Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode anderzijds.³⁾ Bij de bestudering van de Oirschotse kapittelstatuten is het daarom goed, steeds een half oog te houden op een eventuele parallel of divergentie in Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode.

Het is de bedoeling, de statuten te bestuderen naar hun historische context en naar hun inhoud. Daartoe zal het nodig zijn eerst een inzicht te hebben in de historische context van het Oirschotse kapittel zelf.

Voor de tekst van de statuten volgen wij de uitgave van Frenken, die als geheel zeker betrouwbaar is. Als op een enkel punt een correctie moet worden aangebracht, zal dit ter plaatse gedocumenteerd worden.

Het reeds in 1982 aangekondigde werk van C.F. Fonseca, *Les coutumiers et les statuts de chapitres de chanoines*, in de serie *Typologie des sources du moyen âge occidental*, is helaas nog niet verschenen en zal, naar men ons meedeelde, voorlopig nog niet verschijnen.

I. DE HISTORISCHE CONTEXT VAN HET OIRSCHOTSE KAPITTEL

De dorpen Oirschot, Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode vertonen veel overeenkomst. Het zijn duidelijk oude agrarische centrumdorpen, gelegen op de grens van hogere akkergronden en lagere weidegebieden in het centrum van de Meierij van 's-Hertogenbosch. De regio van deze drie dorpen en hun naaste omgeving wordt wel eens - foutief - "de Meierij" genoemd. Door oudere mensen werd zij soms aangeduid als "de streek", waarmee men bedoelde: het centrale gedeelte van de Meierij, wat wel correct was. De oorspronkelijke jurisdictiegebieden van deze dorpen grensden aan elkaar en lagen toch in drie verschillende kwartieren van de Meierij.

Evenals tussen de dorpen is er tussen de kapittels een grote mate van overeenkomst. Op grond daarvan heeft men aangenomen, dat ze in dezelfde tijd en op dezelfde wijze ontstaan zijn.⁴⁾ Voor Sint-Oedenrode zijn er vrij duidelijke aanwijzingen, dat het kapittel ontstaan is uit een klerkencollege,⁵⁾ wat men voor de twee andere daarom ook kan aannemen. Overigens zijn in theorie alle seculiere kapittels afkomstig van deze uit de merovingische of karolingische tijden daterende klerkencolleges, hoewel die afkomst voor de niet-kathedrale kapittels historisch meestal niet navijnsbaar is en er in de praktijk vele kapittels gesticht zijn door kerkelijke of wereldlijke vorsten, maar dan vooral in de veertiende of vijftiende eeuw.⁶⁾

De drie hier bedoelde kapittels bestonden in feite als kapittel rond 1200.⁷⁾ De gegevens van de tijd vóór 1300 zijn echter zo schaars, dat het moeilijk is, om een exact beeld te krijgen van de situatie. Wij moeten ons noodzakelijk beperken tot een paar concrete punten, die enigszins aan de oppervlakte komen: de kerk en het dekenaat.

De kerk

Sint-Oedenrode

De oudste gegevens aangaande een kerk vinden we in Sint-Oedenrode. Er wordt

over gesproken in het *Vita sanctae Odae virginis*.⁸⁾ Daar wordt vermeld, dat na de dood van de H. Oda (ca. 726) boven haar graf een houten kapelletje werd gebouwd. Nadat dit houten kapelletje versleten was, werd het vervangen door een groter, stenen "monasterium", waarin door clerici dagelijks de getijden zouden worden gezongen.⁹⁾

Het woord 'monasterium' wordt door Frenken m.i. nogal gechargeerd. Als men de tekst onbevooroordeeld leest, kan men er alleen uit concluderen tot het oprichten van een stenen kerkgebouw en niet tot iets, wat op een klooster lijkt.¹⁰⁾ De bouw van deze stenen kerk, speciaal bestemd voor het koorgebed, wordt algemeen gesteld op kort na 800. Vanaf die tijd had Sint-Oedenrode naast de parochiekerk in Eerschot, waar nu de 'knoptoren' staat, een kerk voor het zingen van de liturgische getijden door een college van clerici, welke later kapittelkerk zou worden. Deze kerk stond in Rode, dat later de naam zou worden van het dorp, op de plaats van de tegenwoordige Sint-Martinus-kerk.

Hilvarenbeek

Uit de drie berichten over de kerkstichtingen te Beek en Rode, waaruit Frenken op ingenieuze wijze de oorspronkelijke tekst gereconstrueerd heeft, moeten we wel concluderen, dat Hilsuindis, echtgenote van Ansi:ried, graaf van Hocy en Strijen en later bisschop van Utrecht, tegen het jaar 1000 in Hilvarenbeek een nieuwe stenen kerk (mede) heeft doen bouwen.¹¹⁾ Vermoedelijk heeft zij ook medegewerkt aan de bouw van een nieuwe stenen kerk in Sint-Oedenrode. Daar was dit duidelijk ter vervanging van een eerdere stenen kerk van ca. 8(X). Hel ligt in de lijn, dat ook in Hilvarenbeek voordien een stenen kerk gestaan heeft. Wat Hilvarenbeek betreft, is er echter geen enkele aanwijzing voor het naast elk aar bestaan van een parochiekerk en een kerk voor het zingen van de getijden. Wij kunnen er daarom van uitgaan, dat in Hilvarenbeek de parochiekerk en de kerk-voor-het-zingen-van-van-de-getijden, later kapittelkerk, identiek geweest zijn en dat deze kerk vanaf ca. 800 op (ongeveer) dezelfde plaats gestaan heeft.

Oirschot

Wat betreft de bouw van de kerken van Sint-Oedenrode en Hilvarenbeek vóór 1200, hebben we althans enige schriftelijke bronnen. Voor de kerkbouw in Oirschot ontbreken contemporaine schriftelijke bronnen ten enenmale. Daartegenover staat een stenen getuigenis, de thans nog bestaande Maria-kerk op het Vrijthof, gebouwd ca. 1100 en nu in gebruik bij de plaatselijke hervormde gemeente. Dit is dus een van de oudste in Nederland bestaande kerkgebouwen. Bij de ingrijpende restauratie van deze kerk in de zestiger jaren werd zij bezocht door professor ter Kuyle, die van mening was, dat de eerste aanzet van dit kerkgebouw veel ouder was dan 1100. De urgentie van het restauratiewerk verhinderde echter een diepgaand onderzoek van de fundering.¹²⁾

Naast dit stenen getuigenis is er wel een verklaring uit later tijd.

In 1633 verscheen hoogschout Bergaigne met een compagnie soldaten in Oirschot, om daar een predikant te installeren. Op het Vrijthof gekomen vroeg hij aan enkele inwoners, welke de oudste parochiekerk was. Men wees hem de Mariakerk. Secretaris Gerard Goossens werd erbij geroepen, om deze verklaring te verifiëren. Hij bevestigde het gegeven antwoord en verklaarde, "dat men by traditie hadde, dat deselve kercke onse voirouders getimmert hadden, terwylen sy noch heydens waren".¹³⁾ Het gebouw is natuurlijk materieel niet meer hetzelfde, maar de traditie houdt duidelijk in, dat de Oirschotse parochiekerk steeds op dezelfde plaats heeft gestaan.

In parallel met Sint-Oedenrode en Hilvarenbeek is het niet vermetel, aan te nemen, dat in Oirschot ca. 800 de Mariakerk in steen is opgetrokken en dat deze kerk naast parochiekerk ook kerk was voor het zingen der kerkelijke getijden. Dat de thans nog bestaande Mariakerk parochiekerk en kapittelkerk geweest is, is historisch nawijsbaar. Vicarius Judocus Houbraken noemt de Mariakerk uitdrukkelijk als vroegere zetelkerk van het kapittel in zijn verslag over de toestand van het Bossche vicariaat in 1661.¹⁴⁾ Het blijkt ook uit een authentiek afschrift van een gerechtelijke uitspraak van de bisschop van Luik vermoedelijk uit het jaar 1277.¹⁵⁾ Een schijnbaar hieraan tegengestelde verklaring door het kapittel bij de visitatie door bisschop Zoes in 1618¹⁶⁾ zal ter sprake komen bij de bouw van de Sint-Petrus-kapittelkerk. Er is immers in Oirschot vóór 1300 een aparte kapittelkerk gebouwd naast de reeds lang bestaande Mariakerk. Het is echter nodig zo exact mogelijk te bepalen, wanneer deze kerk gebouwd werd.

De bouw van de Oirschotse Sint-Petrus-kerk

De thans bestaande gotische Sint-Petrus-kerk van Oirschot met haar majestueuze toren is gebouwd in de jaren 1463 - 1510. Zij is gebouwd ter vervanging van een eerdere Sint-Petrus-kerk, die op dezelfde plaats stond en in 1462 was afgebrand. Van deze eerste Sint-Petrus-kerk is geen enkele tekening overgeleverd, noch is er enige documentatie bewaard over haar bouw. Met de brand ging niet alleen de kerk verloren maar ook het overgrote deel van het Oirschotse archief. Toch is het zaak de tijd van deze bouw accuraat te bepalen, omdat het bouwen van de eerste kapittelkerk een gebeurtenis van eminent belang was voor het Oirschotse kapittel.

De verklaring van het kapittel zelf in deze is natuurlijk zeer belangrijk. De enig bekende verklaring van het kapittel dateert van 1618. Bij de visitatie door bisschop Zoes verklaarden de kanunniken, dat hun Sint-Petrus-kerk en kapittel gesticht waren door de hertog van Brabant en ridder Daniel van Oirschot.¹⁶⁾ Het is vermoedelijk op basis van deze tekst, dat Schutjes meent, dat het Oirschotse kapittel gesticht is in of na 1268 door de genoemde personen,¹⁷⁾ welke conclusie onjuist is, daar het kapittel kort na 1200 bestond. Frenken heeft daarom geconcludeerd tot het bestaan van een ridder Daniel van Oirschot rond 1200,¹⁶⁾ welke conclusie door

Klaversma reeds is bestreden, omdat er rond 1200 voor een ridder Daniel van Oirschot geen plaats is.¹⁸⁾ Het probleem wordt veroorzaakt doordat men het woord 'stichting' te exact neemt. Men kan zich voorstellen, dat een kapittel, dat eerst zetelde in een (te) kleine parochiekerk en dan de beschikking krijgt over een ruime kapittelkerk, deze overgang na eeuwen gaat zien als een 'stichting'. Men kan moeilijk anders dan de mening van Klaversma bijvallen: als er sprake was van een stichter, zou deze ongetwijfeld in het jaargetijdenboek zijn vermeld.¹⁸⁾

Aan de hand van een nauwkeurige bestudering van de enkele beschikbare gegevens willen wij de tijd van de bouw der eerste Sint-Petrus-kapittelkerk zo exact mogelijk benaderen.

De titulatuur van het kapittel

Er zijn slechts weinig oorkonden bewaard, die vóór 1300 van het Oirschotse kapittel zijn uitgegaan, maar daarin constateren we een opvallend verschil in de betiteling, die het kapittel zichzelf geeft in de oorkonden van 1240 'capitulum beati Petri in Orscot' en 1262 'canonici beati Petri in Orscot' enerzijds en de betiteling in de oorkonden van 1282 'canonici eedesie beati Petri in Orscot' en - na de oprichting van het dekenaat - in 1293 'decanus et capitulum ecclesie beati Petri in Orscot'.¹⁹⁾ Wij menen hieruit te mogen concluderen, dat er in 1262 geen Sint-Petrus-kerk bestaat, maar dat het kapittel, dat Sint Petrus wel als patroon heeft, nog zetelt in de Mariakerk, terwijl in 1282 de Sint-Petrus-kerk zetel is van het kapittel. Met andere woorden: de Sint-Petrus-kapittelkerk is gebouwd tussen 1262 en 1282.

De bisschoppelijke uitspraak van 1277

In deze uitspraak zijn twee elementen te onderscheiden. Op de eerste plaats wordt aangegeven, tussen welke partijen het proces gevoerd werd en waarover het ging. In het tweede gedeelte wordt de beslissing van de bisschop uitgesproken.

Het proces heeft reeds lang (tdudum) gelopen tussen de pastoor van de Mariakerk enerzijds en het kapittel van die kerk anderzijds. Hieruit blijkt, dat bij het begin van het proces het kapittel zijn zetel had in de Mariakerk.

Het onderwerp van het proces zijn de novale tienden, waarvan de pastoor beweert, dat ze aan hem q.q. toekomen, en het kapittel, dat ze tot de probenden behoren, dus tot de kapittelinkomsten.

De uitspraak van de bisschop is: ze komen evenals de andere tienden toe aan de parochiekerk²⁰⁾ en dus niet aan de pastoor en niet aan ... hier zouden we verwachten: het kapittel, maar in plaats daarvan verschijnt als een deus ex machina: de hertog. Voor een verklaring is het beter eerst de totale uitspraak van de bisschop te bezien, want er volgt nog een uitzonderingsbepaling. De uitspraak geldt

voor alle gronden "behalve die gronden, die vanouds vrij zijn (van tienden) en cijns moeten betalen aan Sint Petrus".

Het lijkt raadselachtig, maar wordt helder in de volgende veronderstelling. Toen het kapittel plannen beraamde voor de bouw van een eigen kapittelkerk, riep het de hulp in van de hertog, die daar wel iets voor voelde, op voorwaarde, dat hij patroon werd van het kapittel. Er moest echter ook een bijdrage komen van de parochianen en het kapittel besloot daarom de gronden, die tot dan toe vrij waren van tienden, deze verplichting op te leggen ten bate van de te bouwen kapittelkerk. De pastoor kwam hiertegen in verzet, wat leidde tot een langdurig proces voor de kerkelijke rechtbank.

Het kapittel, zich sterk voelend door de steun van de hertog, zette door, bouwde de Sint-Petrus-kerk en legde de tiendeverplichting op. Als patroon werd de hertog partij voor het kapittel in het proces. De bisschoppelijke uitspraak stelde het kapittel principieel in het ongelijk, maar accepteerde wel - zoals in dergelijke uitspraken meermalen gebeurde - de feitelijke situatie. De betalingsverplichting werd geaccepteerd maar niet als een tiendeverplichting - dat zou in strijd zijn met de principe-uitspraak - doch als een cijnsverplichting aan de kapittelkerk.

Op deze gronden lijkt het verantwoord aan te nemen, dat de bouw van de eerste Oirschotse Sint-Petrus-kapittelkerk rond 1268 begonnen is en vóór 1277 voltooid was.

De oprichting van het dekenaat

Hilvarenbeek

Het kapittel van Hilvarenbeek blijkt in 1157 naast een grootproost en een proost een deken te hebben.²¹⁾ Het oudst vermelde optreden van de drie patroons van het Beekse kapittel vinden we in 1246.²²⁾ Dit patronaatsrecht herleidt Frenken tot Ansfried en Hilsuindis (ca. 1000).²³⁾

Sint-Oedenrode

Het dekenaat van het Rooyse kapittel werd opgericht bij oorkonde van hertog Hendrik III in 1246.²⁴⁾ Tegelijk met het dekenaat richtte hertog Hendrik de scholasterij op. Frenken merkt reeds op, dat de oprichting van een scholasterij niet inhoudt, dat er voor die tijd geen kapittelschool was in Sint-Oedenrode.²⁵⁾ Het vermoeden rijst, dat er een zeer bepaalde bedoeling zat achter dit ingrijpen van de hertog. Deze bedoeling wordt in de oorkonde door de hertog uitdrukkelijk uitgesproken als: orde op zaken stellen zowel voor de school als voor het kapittel. Maar ook een hertog dient niet zomaar als getuige in eigen zaak geaccepteerd te worden.²⁶⁾ Het vervolg van de zaak getuigt echter voor hem. In de oprichtingsakte had de hertog de uitvoering ervan toevertrouwd aan Willem van Eik, prior der

Predikheren te Antwerpen, die van de bisschop van Luik opdracht had gekregen het Rooyse kapittel te visiteren, hetgeen gezien de woorden van de bisschop hard nodig was.²⁷⁾ De hertog had reeds verzet voorzien en de wederspanningen met straffen bedreigd. Dit verzet kwam inderdaad. Het kapittel wendde zich tot de bisschop met het verzoek, de maatregelen van visitator Willem van Eik te herroepen, waarop deze aan de aartsdiaken van Kempenland opdracht gaf, om zich ter plaatse in aanwezigheid van de visitator en de kanunniken op de hoogte te stellen van de juistheid der genomen maatregelen en in naam van de bisschop naar bevinden te beslissen.²⁷⁾

De beslissing van de aartsdiaken zal neergekomen zijn op goedkeuring van de maatregelen van de visitator. D.d. 1253.04.13 keurde de bisschop althans de oprichting van het dekenaat en de scholasterij goed op de voorwaarden, die in de hertogelijke oorkonde genoemd waren.²⁸⁾

De gang van zaken wat betreft het dekenaat zou aldus zijn. De kanunniken zouden een deken kiezen, die welomschreven autoriteit kreeg over het kapittel. Zij zouden deze presenteren aan de hertog, die hem, als hij geschikt was, zou voordragen aan de bisschop ter benoeming tot pastoor van de parochiekerk in Eerschot. De hertog had het patronaatsrecht van deze parochiekerk, dat hij nu praktisch afstond aan het kapittel. De deken zou ter uitoefening van zijn pastorale taak een geschikte vicaris aanwijzen, die een behoorlijke vergoeding zou krijgen. De overige, vermoedelijk ruime inkomsten van het pastoraat vormden het beneficie voor de deken.

Oirschot

De oprichting van het dekenaat in het Oirschotse kapittel bij oorkonde van hertog Jan I d.d. 1282.12.03²⁹⁾ vertoont een treffende overeenkomst met hetzelfde gebeuren in Sint-Oedenrode. Toch is er ook enig verschil.

In Oirschot wordt de effectuering niet toevertrouwd aan een bisschoppelijk visitator, maar de oprichting geschiedt in overleg met de kanunniken en de pastoor "unacum canonicis et rectore ecclesiae de Orsoth". Samenhangend met de oprichting van het dekenaat worden dan ook de kanunnikenprebenden verbeterd van 5 tot 9 pond Leuvens. De hertog verzoekt aan de bisschop van Luik, om deze regeling goed te keuren, welke goedkeuring d.d. 1283.09.29 gegeven wordt.³⁰⁾ De gang van zaken betreffende de aanstelling van de deken zou aldus zijn. De kanunniken zouden een deken kiezen en hem ter bevestiging voordragen aan de bisschop, waarna zij hem zouden voordragen aan de hertog ter presentatie aan de aartsdiaken voor de benoeming tot pastoor in Oirschot. De pastoorsinkomsten zouden tot een maximum van 30 pond Leuvens aan de deken komen. Deze zal daarvan zijn vicaris hebben moeten salariëren, maar dit wordt niet vermeld in de akte. Het meerdere van de pastoorsinkomsten zou besteed worden aan de verbetering der prebenden.

Voor het nemen van deze beslissing beriep de hertog zich op zijn patronaatsrecht zowel van het pastoraat als van het kapittel "Nos qui sumus patroni dictae ecclesiae tam investiturae quam prebendarum predictarum". Dit leidde echter tot moeilijkheden. Anders dan in Sint-Oedenrode, waar de hertog alleen-heer was, was hij in Oirschot slechts halfheer. De heerlijkheid was namelijk gedeeld tussen de hertog en de plaatselijke halfheer, op dat moment Daniel van Oirschot, die ook het patronaatsrecht van het Oirschotse pastoraat met de hertog deelde. De moeilijkheid werd nog vergroot, doordat er een politieke tegenstelling was tussen de hertog en Daniel van Oirschot, die heel duidelijk in het Kleefse kamp thuis hoorde, dat tot de slag bij Woeringen vijandig stond tegenover de hertog.³¹⁾

Toen het Oirschotse pastoraat vrij kwam, droeg Daniel van Oirschot Dirk Berthout voor en deze werd door de aartsdiaken tot pastoor benoemd. Na de slag bij Woeringen verzoende de Kleefse partij zich met de hertog en was Daniel van Oirschot bereid de oprichting van het dekenaat te erkennen, tengevolge waarvan hij ook medepatroon werd van het Oirschotse kapittel. Hierop keurde de bisschop van Luik andermaal de oprichting goed d.d. 1289.11.28.³²⁾ Pas daarna zal de oprichting geëffectueerd zijn.

Daar de summier gegevens, die ons ter beschikking staan aangaande het kapittel-dekenaat te Hilvarenbeek, een parallel met Sint-Oedenrode en Oirschot geenszins uitsluiten maar eerder waarschijnlijk maken, menen we te mogen concluderen, dat de kanunniken van de drie kapittels niet veel voelden voor de instelling van het dekenaat, dat hun vrijheid en ongebondenheid zou beperken, maar dat zij tenslotte hebben moeten wijken voor de druk der patroons in samenwerking met de bisschop.³³⁾ Daarbij is het Oirschotse kapittel het langst eigen-baas gebleven en wanneer het tenslotte moet toegeven, weet het de oprichting van het dekenaat op een soepele manier te incasseren.

Daarmee zijn we tevens vanzelf toegekomen aan de historische context van de oudst bekende Oirschotse kapittelstatuten.

II. DE HISTORISCHE CONTEXT VAN DE OIRSCHOTSE KAPITTELSTATUTEN

De statuten van 1293.11.12

Dat de oudst bekende Oirschotse kapittelstatuten zo kort na de effectuering van het dekenaat zijn opgesteld, doet ons enig verband vermoeden tussen het een en het ander. De effectuering van het dekenaat zal immers pas plaats gevonden hebben na de tweede goedkeuring door de bisschop d.d. 1289.11.28, terwijl de oudst bekende statuten dateren van 1293.11.12.³⁴⁾

Het zal goed zijn, ook hier te speuren naar enige parallel in Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode. Wij zullen deze parallel beperken tot de tijd vóór 1293 en ons vooral richten op het vinden van enig verband tussen oprichting van het dekenaat, kerkpatroons en statuten.

Hilvarenbeek

Reeds in 1157 bleek in Hilvarenbeek een deken te zijn, maar het duurt bijna een eeuw, voor wij enig document vinden op statutair terrein. Per 1246.03.27 gaven de drie kerkpatroons verordeningen aan het kapittel.³⁵⁾ Daarna vinden we verordeningen van de elect-bisschop van Luik d.d. 1255.08. naar aanleiding van de visitatie door Willem van Eik O.P.³⁶⁾ De daarop volgende verordeningen d.d. 1270.06 worden wel door het kapittel bekend gemaakt, maar zijn gegeven door Renier, scholaster van Tongeren en gemachtigde van de bisschop in deze, naar aanleiding van het rapport ter zake van twee door hem aangewezen visitatoren.³⁷⁾ Wij vinden dus geen door het kapittel zelf gegeven statuten maar enkel verordeningen door de patroons of door de bisschop.

Sint-Oedenrode

Alles wat wij vinden op statutair gebied in Sint-Oedenrode vóór 1293, hangt samen met de visitatie door Willem van Eik O.P., die door de hertog in 1248 was aangewezen, om de oprichting van het dekenaat te effectueren, hetgeen zijn beslag kreeg door de goedkeuring van de bisschop d.d. 1253.04.13.³⁸⁾ Reeds 1252.06 gaf de elect-bisschop van Luik verordeningen aan het kapittel naar aanleiding van de genoemde visitatie.⁴⁰⁾

Oirschot

Lerend uit het verleden van Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode, kon Oirschot na het optreden van patroons en het oprichten van het dekenaat verordeningen van bovenaf verwachten. Wat kon een beter afweermiddel zijn tegen deze ingrepen van bovenaf dan zelf acceptabele statuten samenstellen?

Eerst dienen we ons echter nog bezig te houden met een andere vraag. Hoe is in zo korte tijd het dekenaat geëffectueerd?

Immers tussen 1282 en 1289 was op voordracht van Daniel van Oirschot Dirk Berthout tot pastoor benoemd. Voor het effectueren van het dekenaat, zoals bepaald door de hertog en goedgekeurd door de bisschop, moest eerst de pastoorsplaats vrij komen. Dit kon door het overlijden of aftreden van Dirk Berthout. Maar er is ook nog een derde mogelijkheid, waarmee wij terdege rekening moeten houden. De kanunniken konden pastoor Dirk Berthout tot deken kiezen. Dit zou zelfs op vele manieren gunstig werken. Het zou aangenaam zijn aan Daniel van Oirschot, dat de door hem voorgedragen pastoor tot deken gekozen

werd. Het zou aangenaam zijn aan de hertog, dat het door hem geplande dekenaat buiten verwachting snel gerealiseerd werd. Het zou de nieuw gekozen deken bijzonder gunstig stemmen, om aan de verlangens van het kapittel tegemoet te komen. Bovendien kon het kapittel in dit geval tot een keuze overgaan op elk moment, dat het zelf wilde. Het kapittel had in dat geval de welkome mogelijkheid, om tot een keuze over te gaan in omstandigheden, die voor het kapittelbelang zo gunstig mogelijk waren. Indien er ook externe aanwijzingen zouden zijn voor de keuze van Dirk Berthout tot deken, zou deze mogelijkheid een grote mate van waarschijnlijkheid krijgen. Deze aanwijzingen zijn er.

Coppens vond een Theodericus Berthout vermeld als deken in het onzekere jaar 1396.⁴¹⁾ Als hij het jaar niet met zekerheid kon ontcijferen, zou het 1296 geweest kunnen zijn. Een andere aanwijzing: bij de verkoop van 19 bunder broekland door Daniel van Oirschot aan de abdij van Tongerlo d.d. 1301.08.30 treedt als getuige op Theodoricus decanus ecclesie Oerscothisis.⁴²⁾

Gezien dit alles achten wij een keuze van Dirk Berthout tot eerste Oirschotse kapitteldeken alleszins acceptabel. Het geheel van dit gebeuren past ook zeer goed in de nog steeds bekende - en door buitenstaanders nog steeds niet begrepen - Oirschotse wijze van politiek overleg plegen.

De geponeerde waarschijnlijkheid wint nog aan kracht, als we het oog houden op de perfecte timing van de eerste Oirschotse kapittelstatuten. Zij zijn gedateerd 1293.11.12. Op dat moment was er in Luik een nieuwgekozen en bevestigde bisschop, maar diens functie werd nog waargenomen door bisschop Burchardus van Metz. Aan de elect en aan de plaatsvervanger richtte het kapittel het verzoek tot goedkeuring, welke door bisschop Burchardus van Metz dan ook per omgaande werd verleend d.d. 1293.11.17.⁴³⁾ Enig wildbraad voor het wijdingsdiner, dat de ijlbode vergezeld, kan bij de vlotte afwikkeling nog bevorderlijk zijn geweest.

Het is de vraag, of de patroons zo blij geweest zijn met dit voortvarend optreden, dat men in Oirschot niet verwacht maar dat op sommige gunstige momenten plotseling mogelijk blijkt. Zij konden wat namopperen en traineren, maar gaven uiteindelijk na meer dan vier jaar d.d. 1298.04.17 hun goedkeuring.⁴⁴⁾

Resultaat: patroons en bisschop voorlopig uitgeschakeld in zake statutaire bemoeienis.

Uit het vervolg zal blijken, hoe beslissend de riantie uitgangspositie ten gevolge van deze goed gespeelde opening zou zijn voor het verdere verloop van het spel.

Het statuut van 1416.11.24

Over een periode van meer dan een eeuw is geen enkele aanwijzing gevonden aangaande enige activiteit op statutair gebied, noch van de zijde van het kapittel noch van de zijde van de patroons of de bisschoppen.

Ook hier zal het goed zijn, de situatie in Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode in die periode even te bezien.

Hilvarenbeek

D.d. 1310.02.19 gaven de drie kerkpatroons uitgebreide verordeningen aan het kapittel.⁴⁵⁾ Daarna gebeurt er niets (is er althans niets bewaard) op het gebied van statuten tot 1423.

Sint-Oedenrode

Hertog Jan II bevestigde d.d. 1306.06.19 het privilegium de anno gratiae, gegeven door hertog Hendrik 11, waarbij toegestaan werd, dat na het overlijden van een kanunnik de inkomsten van diens prebende nog een jaar lang besteed mochten worden tot afdoening van diens schulden of tot uitvoering van diens testament.⁴⁶⁾

In 1309 had de Luikse kanunnik Macharius van Den Bosch volgens bisschoppelijke opdracht het kapittel van Sint-Oedenrode gevisiteerd. D.d. 1309.06.30 had hij in die kwaliteit verschillende voorschriften gegeven aan het kapittel, die echter nooit waren opgevolgd, misschien ten gevolge van het overlijden van de visitorator. Deze voorschriften werden bij schrijven van bisschop Adolf van der Marck d.d. 1336.07.27 geurgeerd.⁴⁷⁾ Ook in Sint-Oedenrode zijn van die tijd tot 1416 geen sporen van statutaire activiteit.

Oirschot

Bij bovenaangehaald bisschoppelijk schrijven van 1309 had Macharius van Den Bosch ook opdracht gekregen tot het visiteren van de kapittels van Hilvarenbeek en Oirschot, maar vermoedelijk is hij daaraan niet toegekomen.

Het statuut van 1416 is het enige, waarvan de originele kapitteloorkonde met volledige notariële bekrachtiging nog aanwezig is.⁴⁸⁾ Het is gemaakt tijdens het openstaan van het dekenaat met in feite als enige bepaling, dat de toekomstige dekens moeten zweren geen novale tienden voor zichzelf te zullen vorderen.

De statuten van ca. 1435

Bezien we allereerst het vergelijkingsmateriaal

Hilvarenbeek

De oudste geschreven statuten van het Beekse kapittel dateren van 1423.12.01.⁴⁹⁾ In zijn kritische notities bij deze statuten merkt deken Verreep in 1569 op, dat aanvankelijk geen geschreven statuten bestonden, maar dat de zaken van het kapittel geregeld werden naar gewoonterecht, totdat dit in 1423 werd vastgelegd.⁵⁰⁾

De tekst van deze statuten is niet bewaard, maar wel een opsomming van de punten, die in de blijkbaar 29 kapitels werden behandeld. Aan deze 29 kapitels werden nog enkele malen enkele kapitels toegevoegd, vermoedelijk in 1458, in 1473 en in 1478.

Sint-Oedenrode

Hier is geen enkele documentatie bewaard gebleven betreffende statutaire activiteit in de vijftiende eeuw, maar gezien zowel in Hilvarenbeek als in Oirschot het gewoonterecht van het kapittel schriftelijk is vastgelegd en gezien de tekst daarvan in Hilvarenbeek is verloren gegaan, is het ook met betrekking tot Sint-Oedenrode niet onaannemelijk, dat daar in dezelfde tijd het gewoonterecht is opgetekend, maar dat de tekst is verloren geraakt.

Oirschot

Deze optekening van het gewoonterecht is niet gedateerd. Frenken heeft ze betiteld als 'omstreeks 1435'. Wij hebben deze omschrijving aangehouden om geen verwarring te wekken, maar vermoeden, dat ze, althans in de bewaarde redactie, zeker 20 jaar later gedateerd moeten worden. De reden voor de datering 'ca. 1435' is voor Frenken, dat over de koster gesproken wordt als over een jaardeservitor, wat hij pas werd door de inlijving van de matriculairij bij de kerkfabriek d.d. 1435.07.30.⁵¹⁾ Nu wordt aangaande deze koster-jaardeservitor gesproken over een reeds gevormde gewoonte met betrekking tot zijn nieuwe situatie. Daarvoor lijkt ons toch zeker een termijn van twintig jaar nodig. Bovendien bestaat er een brief van hertog Philips de Goede d.d. 1459.12.27, waarin hij het kapittel een reprimande geeft voor het eigenmachtig morrelen aan de statuten, die door de hertog en de bisschop waren goedgekeurd.⁵²⁾ Deze reprimande zal toch een concrete aanleiding gehad hebben, waarom het waarschijnlijk lijkt, dat deze statuten gedateerd moeten worden in of kort vóór 1459.

De statuten van 1472.11.26

Daar we voor deze statuten geen parallel vinden, noch in Hilvarenbeek noch in Sint-Oedenrode, zullen zij vermoedelijk verklaard moeten worden vanuit een interne Oirschotse historische context. Deze hoeft niet ver gezocht te worden.⁵³⁾

De bouw van een eigen stenen kerk in Best, waarvoor reeds in 1421 een aanzet is te bespeuren en die in 1437 voltooid was, had de kennelijke bedoeling om Best tot een aparte parochie te maken. Het kapittel voelde daar niets voor, maar de pastoor van Oirschot en de kapitteldeken, uiteindelijk verantwoordelijk voor de zielzorg, stonden niet afwijzend tegenover de Bestse plannen, die door de grote

afstand tot de Oirschotse kerk alleszins redelijk waren. Er kwam in 1437 een regeling, die nogal beperkend was voor Best. Zo mocht de rector van de Bestse hulpkerk niet in Best wonen. De deken loste dit handig op, door de pastoor van Oirschot voor te dragen als rector. Deze stelde een plaatsvervanger aan, voor wie de genoemde beperking niet gold. Twee Bestse priesters werden als deservitor benoemd: Rugter van den Laeck tot 1463 en daarna Henrick Geerlicx van de Melcrood. Toen de Oirschotse pastoor overleed, was Frank van Boort reeds meerdere jaren deken en voelde zich machtig genoeg, om Henrick Geerlicx van de Melcrood, tot dan toe deservitor, tot rector te doen benoemen. Men kon een geboren Bestenaar, die al meerdere jaren als deservitor in Best gewoond had, moeilijk verplichten, om na zijn benoeming tot rector buiten Best te gaan wonen. In 1471 blijkt Henrick Geerlicx van de Melcrood rector te zijn van de Bestse kerk en in Best te wonen. Dit was echter wel in strijd met de oprichtingsakte van 1437 en met de uitdrukkelijke bedoeling van het kapittel, dat na het overlijden van deken Frank van Boort tijdens het openstaan van het dekenaat besloot de puntjes op de i te zetten. Dat is dan ook de teneur van de statuten van 1472.11.26, waarvan Frenken zegt: "Naar het schijnt maakten de kanunniken van die gelegenheid gebruik, om de rechten en plichten van de toekomstige deken-pastors wat nader te omschrijven".⁵⁴⁾ Nu is er van rechten van de deken niet veel sprake, maar des te meer van beperking van rechten en van plichten.

De statuten van 1496.05.14

Frenken dateert deze statuten in 1446, zich baserend op het 'registertje' dat hij ter beschikking had, waarvan "de tekst hier en daar corrupt is".⁵⁵⁾ In dat 'registertje' is het jaartal geschreven gedeeltelijk in romeinse, gedeeltelijk in arabische cijfers: MCCCC 46. Op zich is het al onlogisch, dat er statuten zouden zijn van 1446, die in 1499 en in 1501 worden aangevuld, terwijl er in de tussentijd nieuwe statuten zouden zijn gemaakt in 1472. Bovendien is er echter een tekst beschikbaar, die op enkele punten meer betrouwbaar is dan het 'registertje', in welke tekst het jaartal voluit is geschreven: "anno millesimo quadringentesimo nonagesimo sexto" 1496.⁵⁶⁾

Op zoek naar een parallel vinden we deze enkel in Hilvarenbeek.

Hilvarenbeek

Iets later dan in Oirschot d.d. 1510.12.02 werd in Hilvarenbeek een regeling getroffen, die te vergelijken is met de Oirschotse van 1496.⁵⁷⁾

Frenken brengt deze regeling onder bij de rubriek 'De aan het kapittel gegeven verordeningen', terwijl hij de Oirschotse regeling van 1496 onder brengt bij de rubriek 'De kapittelstatuten'. Het had meer voor de hand gelegen, de Beekse rege-

ling van 1510 ook onder te brengen bij 'De kapittelstatuten', zij gaat immers uit van 'Deken en kapittel'.

Oirschot

Wanneer wij de twee regelingen vergelijken, valt aanstonds een vrij grote parallel in het oog. In beide gevallen is de motivering: het wegnemen van twijfel en onzekerheid. Ook het onderwerp van de regeling komt vrijwel overeen: het betreft in hoofdzaak de verdeling van de kapittelinkomsten over residerende en niet-residerende kanunniken. Uit de regeling, die getroffen wordt, blijkt, dat er nogal eens wisselingen plaatsvonden. Wij belanden hier vanzelf bij de historische context.

In de onrustige jaren rond 1500 met nogal wat troepenbewegingen was het vooral op het platteland angstig wonen. Sommige kanunniken vonden het veiliger in de ommuurde steden te wonen, om, als de tijden weer wat rustiger leken, opnieuw op het platteland te gaan resideren. Dat veroorzaakte onrust en irritatie, ook bij degenen, die trouw ter plaatse bleven resideren.

Dezen gingen de heen en weer trekkenden hoe langer hoe meer beschouwen als profiteurs. De tendens van de toenmalige statutaire bepalingen is dan ook, om de (trouw) residerenden meer te bevoordelen.

Het Oirschotse kapittel heeft vermoedelijk langer dan de kapittels van Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode aan de bemoeienis van patroons weten te ontkomen. Bij de bouw van de eerste Sint-Petrus-kapittelkerk rond 1268 heeft het de hertog van Brabant als patroon moeten accepteren, die dan ook kort daarna het dekenaat oprichtte. Bij de effectuering van die oprichting werd de heer van Oirschot medepatroon. Vrezend voor statuten-oplegging van de kant van de patroons en eventueel van de bisschop, heeft het Oirschotse kapittel die effectuering op soepele wijze weten te verwerken en onmiddellijk zelf statuten opgesteld op een zelf gekozen strategisch moment. Het heeft tot 1500 de zaak van de statuten steeds in eigen hand weten te houden, dit in duidelijke divergentie van de kapittels van Hilvarenbeek en Sint-Oeflenrode, waar de statuten in hoofdzaak door de patroons, de bisschop » j. _s visitatoren werden gegeven. Overigens vertoont het Oirschotse kapittel een sterke parallel met de kapittels van Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode, hetgeen ook geldt voor de kapittelstatuten naar hun inhoud.

III. DE INHOUD VAN DE OIRSCHOTSE KAPITTELSTATUTEN

De statuten van 1293.11.12

Uitgaande van de historische context, waarin de statuten van 1293 geplaatst dienen te worden, kunnen wij verwachten, dat daarin meerdere bepalingen zullen zijn opgenomen, die ook al golden in Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode en duidelijk in de lijn liggen, die van hogerhand werd uitgezet. Oirschot heeft steeds voorbeelden gegeven van de bereidheid, om het onvermijdelijke te accepteren, maar dan wel liefst op een aan Oirschot aangepaste en voor Oirschot gunstige wijze.

De statuten omvatten slechts 8 kapittels, waarvan het eerste begint met de motivering en de andere met 'Item statuimus' (Ook bepalen wij), behalve het achtste, dat misschien een latere toevoeging is - het ontbreekt immers in het authentieke afschrift⁵⁸) - en dat neerkomt op een aanvulling van kapittel 7, maar ook begint met 'Item'. Om die redenen leek het beter dit kapittel met een apart nummer te benoemen.

De inhoud van de diverse kapittels is kort als volgt te omschrijven.

1. Er wordt een regeling getroffen voor een uitdeling aan de kanunniken, die de kerkelijke getijden bijwonen. Uit de motivering blijkt, dat deze regeling voordien niet bestond in Oirschot. Zij is een, materieel voelbare, aansporing om trouw de getijden bij te wonen en ligt helemaal in de van boven gebrgeerde lijn, zoals hieruit blijkt, dat een soortgelijke regeling wordt aangetroffen in de statuten van Hilvarenbeek van 1255, cap. 3 en van Sint-Oedenrode van 1256, cap. 5 en 6.⁵⁹) Bovendien was zij voordelig voor de residerende kanunniken.
2. Hier gaat Oirschot een eigen weg. Het kapittel bepaalt, dat vicarissen voor niet-residerende kanunniken - de priesters of geestelijken, die in hun plaats de kerkelijke getijden bijwonen en andere diensten verrichten - zullen worden aangewezen door deken en kapittel: "... per nos decanum et capitulum predictos" en stelt de beloning van de vicarissen vast. Wij vonden deze bepaling noch in Hilvarenbeek noch in Sint-Oedenrode. Het lag in de lijn, dat een niet-residerende kanunnik zelf zijn vicaris aanwees - deze moest ook uit zijn prebende gesalarieerd worden - of dit aan de deken overliet. Deze bepaling versterkt de macht van het kapittel enerzijds tegenover de deken, anderzijds tegenover de dienstdoende geestelijke van de kerk.
3. Geëmancipeerde kanunniken, die dus de plaatselijke kapittelschool hebben afgemaakt en volledig gelijkberechtigd kanunnik zijn, maar hun studie willen voortzetten aan een 'studium generale' - een universiteit of daarmee gelijkgeachte instelling - krijgen 2/3 van hun prebende, tenzij deken en kapittel hun naar omstandigheden meer toestaan. In de Beekse statuten van 1270 cap. 2 wordt bepaald, dat zij hun volle prebende krijgen. Voor Sint-Oedenrode vonden we geen bepaling. Het verschil heeft wel deze achtergrond: patroons en bisschop wilden vermoedelijk een hogere studie bevorderen, terwijl het Oirschotse kapittel daar nogal gere-

serveerd tegenover stond.⁶⁰⁾

4. Pueri-canonici, jonge niet-geëmancipeerde kanunniken, die de plaatselijke kappittelschool nog niet hadden afgemaakt, krijgen slechts de helft van hun prebende. Deze regeling gold ook in Hilvarenbeek blijkens de statuten van 1255 cap. 4 en in Sint-Oedenrode blijkens de statuten van 1256 cap. 1.

5. Die gedeelten van prebenden, die niet worden uitgekeerd, worden bestemd voor de uitdelingen aan degenen, die de getijden bijwonen. Uit de formulering van deze bepaling blijkt, dat de niet-residerende kanunniken niet hun hele prebende kregen, terwijl men uit cap. 2 zou opmaken, dat dit wel het geval was. Wij moeten er rekening mee houden, dat de bepalingen dikwijls niet afgewogen juridisch geformuleerd zijn. De bedoeling was voor de belanghebbenden toch wel duidelijk, maar voor ons soms niet. Vermoedelijk kregen de niet-residerende kanunniken slechts de helft van hun prebende en moest uit die helft ook nog de vicaris gesalarieerd worden. In de Beekse statuten van 1255 cap. 2 vinden we dezelfde bepaling. In Sint-Oedenrode is zo'n bepaling niet bewaard, maar gezien de overeenkomst van het geheel zal daar hetzelfde gegolden hebben.

6. Residerende kanunniken mogen per jaar hoogstens 40 dagen afwezig zijn. In Sint-Oedenrode vinden we hierover geen bepaling; in Hilvarenbeek wordt in de statuten van 1310 cap. 5 de maximale afwezigheid vastgesteld op 2 maanden.

7 en 8. Regeling van annus gratie en annus ecclesie.

Annus gratie (jaar van gratie): Wanneer een kanunnik is overleden, mag het inkomen van zijn prebende van het daarop volgend jaar besteed worden tot aflossing van zijn schulden of tot uitvoering van zijn testament, m.a.w. het komt toe aan zijn nalatenschap.

Annus ecclesie (jaar van de kerk): De inkomsten van de vrijgekomen prebende van het daarop weer volgende jaar komen aan de kerk.

Deze regeling gold al in Sint-Oedenrode, zoals blijkt uit de bevestiging d.d. 1306.06.19 door hertog Jan II van deze door zijn voorganger hertog Hendrik III getroffen regeling.⁶¹⁾ In Hilvarenbeek wordt ze overgenomen in de statuten van 1310 cap. 10: "... prout in ecclesiis de Rode et Oirschot" zoals in de kerken van Sint-Oedenrode en Oirschot.⁶²⁾

Het geheel van deze statutaire bepalingen overziende moeten wij constateren, dat er slechts zaken-in-de-marge geregeld worden maar niet de wezenlijke taak van het kapittel: de kerkelijke eredienst zelf. Wij zullen alert moeten zijn in het speuren naar kenbronnen voor de regeling van deze wezenlijke taak.

Het statuut van 1416.11.24

De historische context van dit statuut,⁶³⁾ dat werd opgesteld tijdens het openstaan van het dekenaat, maakte ons reeds duidelijk, dat de enige bedoeling ervan was, om het inkomen van de deken te beperken en dat van het kapittel te vergroten. De

enige bepaling behelst, dat de te kiezen dekens moesten zweren geen novale tienden voor zichzelf te zullen opeisen.

Nu waren novale tienden volgens de algemene kerkelijke wet pastoorsinkomsten en deze pastoorsinkomsten vormden de prebende van de deken. Het is dan ook geen wonder, dat bisschop Masius bij gelegenheid van de visitatie d.d. 1608.09.16 - 18 zei, dat dit statuut volkomen onwettig was.⁶⁴⁾ De deken, die na de afkondiging van dit statuut werd gekozen, Gerardus de Heere, had als kanunnik met de anderen deze bepaling gemaakt en kon dus niets anders doen dan ze onderhouden.

Een vergelijkbare bepaling is noch in Hilvarenbeek noch in Sint-Oedenrode gevonden.

De statuten van ca. 1435⁶⁵⁾

Als vergelijkingsmateriaal beschikken we alleen over de opschriften van de 29 kappittels van de Beekse statuten van 1423.⁶⁶⁾ Daarnaast zal summier verwezen worden met H gevolgd door het nummer van het betreffende kapittel.

1. Er wordt vastgesteld, dat er jaarlijks twee generale kappittels worden gehouden: op 1 december en op 14 mei.⁶⁷⁾ Deze generale kappittels worden geregeld is H 10. Ook in Sint-Oedenrode werd een generaal kapittel gehouden op 14 mei blijkens de statuten van 1336 cap. 1.68)

2. Geregeld wordt, wat een nieuwbenoemde kanunnik hoort te doen (een diner geven en diverse fooien) en hoe zijn prebende in werking treedt. H 1.

3. De koster moet elk jaar herbenoemd worden.

4. De scholaster draagt een schoolrector ter benoeming voor aan het kapittel. Eenzelfde regeling vinden we in de Rooyse statuten van 1336 cap. 6.

5. De inkomsten van de deken worden beperkt in overeenstemming met het statuut van 1416.

6. Alleen de residerende kanunniken delen in het drinkgeld, dat gegeven wordt door de pachter(s) der tienden.

7 en 8. Geregeld wordt, hoe de residerende kanunniken hun afwezigheid en terugkeer moeten melden. H 18 en 19.

De statuten van 1472.11.26⁶⁹⁾

Evenals het statuut van 1416 zijn deze statuten uitgevaardigd tijdens het openstaan van het dekenaat. Dit gegeven alleen wijst al op het doel: het inperken van de macht van de deken. Daarbij komen voor deze statuten de verwickelingen rond de parochie Best in wording. De bedoeling is dan ook bijna overal te proeven. Dat we voor deze statuten geen rechtstreekse parallel vinden in Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode, betekent nog niet, dat er nergens een parallel is in de feitelijke

regeling. Ook een herhaling van reeds vroeger gemaakte bepalingen is niet uitgesloten. Wel dienen we daarbij attent te zijn op een mogelijke nuance, die geïnspireerd is door de speciale bedoeling van **deze** statuten.

1. Hier wordt benadrukt, dat het kapittel als één lichaam moet optreden met name betreffende de aanstelling van vicarissen. We denken aan de benoeming in Best.
2. Elke zaterdag moet een cartabel worden gepubliceerd, waarop de liturgische regeling der getijden voor de volgende week overeenkomstig de ordinarius van het kapittel wordt aangegeven, door een deskundig priester, die daartoe door deken en kapittel gemeenschappelijk 'per decanum et nos capitulariter, coniunctum et communiter' zal worden aangesteld. Als deze **twijfelt** aan de **juiste** regeling in een bepaald geval, moet hij dit op zaterdagmorgen **na de hoogmis of** eerder aan het **kapittel** voorleggen.
3. De gebruikelijke processies en plechtigheden moeten **gehouden** worden maar na bekomen verlof van het kapittel als geheel.
4. Zie statuten 1435 cap. 1.
5. Bij de keuze van een deken hebben kanunniken, die geen hogere wijding ontvangen hebben, geen stemrecht. In alle andere gevallen hebben alle kanunniken gelijkelijk stemrecht. Dit laatste was in strijd met **het** algemeen kerkelijk gebruik en ook met de Beekse statuten van 1310 cap. **11** en de Rooyse van 1256 cap. 1, maar wel geschikt om de macht van de **deken te beperken. Door het concilie van Trente** werd dit gebruik afgeschaft, zoals bisschop **Masius benadrukte in zijn visitatie** van 1609.⁷⁰⁾
6. Zie statuten 1435 cap. 2. Toegevoegd: **Een deken kan slechts als zodanig fungeren, nadat hij als kanunnik zijn intrede gedaan heeft met voldoening aan alle verplichtingen.**
7. Een kanunnik, die op **14 mei zijn** residentie niet heeft **aangezegd, wordt als niet-residerend** beschouwd.
8. De verplichtingen der kapelaans bij hun intrede en de aanzegging **van hun residentie** worden geregeld naar analogie van die der kanunniken.
9. Verwijzend naar cap. 1 wordt bepaald, dat vicarissen door deken en kapittel gezamenlijk worden aangewezen en dat hun alleen bij gezamenlijk besluit gunsten kunnen worden verleend.

Zie statuten 1435 cap. 3. Nuance: door deken en kapittel gemeenschappelijk **herbenoemd.**

11. Zie statuten 1435 cap. 4.
12. Behalve de vaste beneficianten van de kerk en de leerlingen van de kapittelschool, die daartoe door de rector zijn aangewezen, mag niemand in het koor worden toegelaten zonder de gemeenschappelijke toestemming van deken en kapittel.
13. De deken-pastoor moet alle inkomende stukken, ook die de parochiale zielzorg betreffen, eerst ter beslissing voorleggen aan het kapittel.

14. Nieuw-aangestelde kapelaans moeten eerst de eed van trouw aan het kapittel afleggen.

15. Aan de kapelaans kan verlof gegeven worden voor afwezigheid voor één dag door de deken, voor meerdere dagen door de deken met twee kanunniken, maar voor meer dan een week slechts door het gehele kapittel.

16. Kerk-, kapel- en H. Geestmeesters staan onder jurisdictie van het kapittel en moeten rekening en verantwoording doen aan het kapittel.

17. In de kerk zal een tafel worden geplaatst met relikwieën. Wat daar geofferd wordt, is bestemd voor de afbouw van de kerk. De nieuw te kiezen deken moet daar uitdrukkelijk mee instemmen.

18. De deken heeft de bevoegdheid het kapittel samen te roepen, de beraadslagingen en de stemmingen te leiden en degenen, die overtredingen begaan, welwillend te vermanen.

19. Er worden nauwkeurige voorschriften gegeven over de wijze, waarop het kapittel samengeroepen moet worden, met name wanneer iemand terechtgewezen wordt.

20. De plechtigheden van het kapittel moeten voorrang hebben boven de parochiediensten.

21. De deken moet een intrede geven als de kanunniken.

22. Beslissingen aangaande de kerk van Best mogen alleen overeenkomstig de oprichtingsakte genomen worden. Aan de voorwaarden mag niets veranderd worden tenzij door het kapittel gemeenschappelijk.

Als motivering wordt in meerdere bepalingen genoemd de voorrang 'praes eminentia' van het kapittel in alle, ook parochiële, zaken.

Ook hier worden voornamelijk zaken-in-de-marge geregeld. Waar wezenlijke zaken als de kerkelijke plechtigheden ter sprake komen, is dit ter regeling van bijkomstigheden.

De statuten van 1496.05.14⁷¹⁾

1 t/m 4. Er wordt een nadere regeling getroffen, hoe nieuw-residerende kanunniken zullen delen in de tienden.

5. Zie statuten van 1435 cap. 6.

6. Een kanunnik, die wil komen resideren, moet dit aanzeggen in het kapittel van 14 mei en op 23 juni aanwezig zijn. Deze regeling gold ook in Hilvarenbeek (statuten van **1310** cap. 1 en 4.) en wat het aanzeggen betreft, ook in Sint-Oedenrode (statuten van **1336** cap. **1.**)

7 en 8. Nader wordt geregeld, hoe een residerende kanunnik zijn afwezigheid en terugkeer moet melden. Zie statuten van 1435 cap. 7 en 8.

Toevoegingen van 1499.05.14

9. Er wordt een boete gesteld op de afwezigheid bij jaargetijden.
10. Er wordt een boete gesteld op het innen van kapittelinkomsten buiten het kapittel om.
11. Er wordt een boete vastgesteld voor de suppoosten, die na aanzegging niet verschijnen voor het kapittel.
12. De wijze van aanzegging van een kapittelvergadering wordt nader geregeld. Er wordt een boete gesteld op niet-verschijnen zonder geldige reden.
13. Aan nieuw-residerende kanunniken en kapelaans mag geen extra verlof tot afwezigheid worden verleend.
14. In geen enkele aan het kapittel onderhorige kerk mogen missen of jaargetijden worden aanvaard zonder toestemming van het kapittel. Vermoedelijk is deze bepaling speciaal gericht tegen Best, waarmee juist grote moeilijkheden geweest waren.⁷²⁾

Toevoegingen van 1501.05.26

15. Het diner bij gelegenheid van de intrede wordt afgeschaft en in plaats daarvan een bedrag vastgesteld ten bate van de kerkekas. In de considerans wordt opgemerkt, dat het oude gebruik ongeoorloofd was en in strijd niet de canones.
16. Er wordt een boete gesteld op afwezigheid zonder verlof.

Ook hier constateren we slechts regeling van in ons oog niet-wezenlijke zaken.

Het geheel van de Oirschotse kapittelstatuten tot 1500 naar hun inhoud overziende, constateren we, dat zij liggen in de lijn, die als algemeen wordt gezien. "Reeds vroeg stelden de kapittels zelf statuten op, waarvan de kerk het gezag erkende. De kapittels waren volkomen vrij hun statuten op te stellen, te wijzigen en weer af te schaffen, zelfs zonder machtiging van de bisschop, Deze statuten hadden dan ook slechts tot voorwerp de interne aangelegenheden van het kapittel."⁷¹⁾ Dit wijst erop, dat er voor het wezenlijke doel van de kapittels een bepaalde algemeen geldende grondregel geweest moet zijn. Dit was de z.g. regel van Aken, die in 816 op verzoek van koning Lodewijk de Vrome door het concilie van Aken werd opgesteld „Jaerde naam 'De institutione canonicorum' en die gold voor alle geestelijken zowel van kathedraalkerken als van de grotere kerken in de stad en op het platteland."⁷⁴⁾ Wel werd deze regel fel aangevallen door de Gregoriaanse hervorming op de lateraanse synode van 1059, maar dit had in de meeste bisdommen zoals dat van Luik weinig effect.⁷⁵⁾ De aanval was overigens niet terecht, zoals van Waesberghe heeft aangetoond.⁷⁶⁾ De seculiere kapittels gingen dan ook hun eigen weg. "Het stramien bleef hetzelfde, dit was de regel van Aken, maar de concrete toepassingsmodaliteiten evolueerden met de omstandigheden en schommelden voortdurend tussen tekenen van verval en moeizame hervormingspogingen".⁷⁷⁾

INHOUDSOPGAVE

REGISTER 1986

INHOUDSOPGAVE

Aarle, C.L.M. van	
- Stamlijst Van Aarle	78 01
Bijnen, J.F.C.M.	
- Tijl Uilenspiegel bezocht in 1579 Zandoers! (?)	68 70
- Archeologisch onderzoek naar de voorgangers van het huidige kerkgebouw in Oerle	100-138
- Iets over de luidklokken in de kerktoren van Zeelst	191-194
Cuijck, N. van	
- Stamlijst Van der Aa	180 182
Goossens, R.J.I.	
- De raadhuzen van Bergeyk	4-14
Lijten, J.P.J.	
- Het bestuur van het Oirschotse Sint Joris Gasthuis Rechts en feitelijk	155-179
- Oirschotse zoen-accoorden (m.m.v. L.P. van der Mierden) A. Zoenen wegens doodslag nrs. 71-85	40-48,86-96,195-207
Meulenbroeks, Hans en Henriette	
- Stamlijst Meulenbroeks/Smollers	139-146
Mijland, H.J.M.	
- Bestse fundaties	
Inleiding	15
1. Fundatie Reinier Francken Verheijden en Heijlken van den Acker	16-24
2. Fundatie Hendrik Jansen van de Ven	55-66
3. Fundatie Mathijs Peeters van Doormalen	147-152
Run, A. van	
-- Herberg "De Swaen" op de Locht te Veldhoven	52-54
Scholten, C.	
- Huizen en bewoners te Oirschot van de 17e tot de 20e eeuw 57. Koestraat 10	26-31
Spijkers, A.P.A.M.	
- O.L. Vrouw van de Heilige Eik, gravure van G. Collaert	183-187
Suijkerbuijk, J.	
- De gemeente Best in de eerste jaren van haar bestaan	32-39,71-77
Ven-Lommers, Toke van de	
- Oirschotse gedichten	
Mijn dialect	25
Zo is het goed	67
Even terug	188-190
Verhoeven, Arno	
- Middeleeuwse waterputten uit Oirschot	82-85
Erratum	208

Aa, van der 73-74
 Laurentius ,fundatie
 rentmeester van de
 fundatie Laurentius Gijsbertus
 Vogels
 stamlijst 180-182
 Aa, rivier 185
 AaLst 10
 Aalst, W. van der 129130
 Aarts, herdgang 43,132,206
 Aa'lr, van -,stamlijst 78-81
 Aarts, Willem 161
 kepilteldeken
 Agnes van kleefstraat, 83
 Oirsrhot
 /keker !Akker, van den
 Heiliken Jan 16 17,10,22,24
 Thomasse
 Johannes ,rentmeester 59 62
 van de fundatie Hendrik
 dansen van de Ven
 Johannes Thomasse 17
 kerknece:ter in Best
 Meriken Jan 16-17,23
 Neesken Joannes Thomasse 17
 Geert Tholoffs van
 de Maerselaer
 Alarts, Jan Gerartzsoon 89
 Alexiindri, Nicolaus , notaris 164
 Amelrijk Booth, fundatie
 Amsterdam 138
 Andenne (Belgie) 83,109,130
 Anthonissen, Anthonis Gooris 19
 Antwerpen 53,183,185
 Antwerpse Baan, Veldhoven 69
 Asten 13,38
 Audenhoven, van
 Ardt -,rentmeester van 158
 het St.Jorisgasthuis
 Herbert -,notaris 147
 Audenhoven, top.Oirschot 203
 Augustinessen, kloosterorde 166
 Augustijnen, kloosterorde 185
 Baex van Baerlandt, Adriaen 166
 Baar, A. van 169
 Baers, Gerit 14
 Barneveld, Sara van -, 168-172
 douariere Sweerts de Landas
 Bedber, Godefridus 52
 predikant te Veldhoven
 Beek, n.n. van -,architekt 10
 Beersmans, Goyaert 91-92,196
 Stevenszoon
 Beerze (Aa), rivier 185,196-197,200
 Belarts, Adriaen Aert 204
 Belgie 9
 Belious, Jan 161

Bet'clunans, Anthonis Peter 14
 Berendonck, Jan Janszoon van 47
 Bergaigne, Joseph -, 183
 bisschop van Den Bosch
 Bergeijk 4-9,13,84
 secr. van de dingbank zie Johan
 van Beverwijk
 Berg, huis Ten 199-200
 Berk, n.n. van de 10
 Berkel-Enschot 201
 Best 15-20,32-39,41,56,
 59-64,71-77,147-151
 Algemeen Armbestuur 59-64,171
 burgemeester van zie J.F.M
 Dobbelaere en
 Willem van Nuenen
 schout van zie Willem van Nuenen
 secretaris van zie Jean Steyvers
 en Hermanns Waterbeek
 gemeente-ontvanger van zie
 Adriaan van der Velden
 pastoor van zie Hendrik Coppens
 Tafel van de H. Geest 55
 Bestakker, top.Best 148,150
 Beusink, Doelend 138
 Beverwijk, Johan van -, 6-7
 secretaris van de
 dingbank Bergeijk
 Beyerd, huis te Oirschot 163,167
 Biechelaar, Jan Janszoon 204
 van den
 Binnenlandse Zaken, 171
 minister van
 Blaarthem 32
 Bladel-Kriekeschoor 84
 Bloemberch, jonker Bernard 198
 Boom, Mariken Hendriksdochter 47
 van den -,wed. van
 Gysbrecht Danelszoon van
 de Maerselaer
 Boonenberg, den -,water 114-115,118
 te Oerle
 Borkel en Schaft 4
 Bossche Baan, Veldhoven 69
 Boterwijk, top.Oirschot 94-95
 Boterwijksestraat, Oirschot 94
 Boxtel 62-63,205
 Brabant, hertogdom 198,201
 - landdrost van 169
 Breden Kant, top.Best 57
 Brederode, Anna van -, 200-201
 e.v. Rycalt V van
 Merode
 Bresser, de
 - Jan Janszoon 46
 - Peter -, kanunnik 204-205
 Brink, Oerle 68,70
 Broederschap van H. Maria, 125
 Oerle
 Broeckbeempd, top.Best ,57

Brüggen, W.Dld. 109
 Brunssum 109,131
 Brussel 164,183,185
 Buckincx, Henrick 94
 schepen van Oirschot
 Bulten, top.Best 20
 Butsele, Wilh. van -, 63
 rijksveldwachter te Best
 Bijnen
 - Bartholomeus ,landmeter 120
 - Hugo 138

C zie K

Daems, Johannes -,kanunnik 1815
 Damen, Jenneke Jansdochter 205
 Danckers Donckers
 Dassmit(akker), top.Best 19
 Delen, A.J.J. 183
 Deitze, markies van 166
 Dobbelaere, J.F.M. 63
 steenfabrikant, tater
 burgemeester van Best
 Dommelen 83-84,109,208
 Don, van
 -Antonetta Jan 54
 Baptist Somers
 - Gerard Jan 53
 - Hendrick Jan 53-54
 - Jan 53
 - Jan Jan 53
 - Maria Hendrick -, e.v. 54
 Cornelis Leermakers
 Donckers (Danckers)
 -- Gerardus 148
 - Cornelia -,fundatie 61,147-150
 - Willem 51
 Dooren--van Baar, register 159
 Doormaelen, van
 - Lijsken Peeters -,e.v. 148
 Gerardus Donckers
 - Mathijs Peeters 147-150
 (-,fundatie
 -- Petrus Antonius 148
 Drie Poortjes, galerie 68
 te Veldhoven
 Drunen, A.H. van 115
 Duffel, heer van zie Floris van
 Merode
 Duitsland 191
 Duizel 127
 Durendaal (Oisterwijk) 201
 Duytz, Ericus -, secretaris 52
 van de schepenbank van
 Oerle en procureur van de
 schepenbank van Zeelst-
 Veldhoven-Blaarthem

Dijk, van (den`
 - Adriaen Mat ijs 21
 - Anna Maria Tielemans 55,57
 rentmeester van de
 fundatie Hendrik Jansen
 van de Ven
 - Denis Corneliszoon 203
 -- Gerard Danelszoon 43
 - Gerit. Tielemans 55,57
 - Wouter Denis Corneliszoon 203
 Dijck, 1 -,top.Veldhoven 125
 Eeckerschot, van 57
 Andries ,rentm.,eter
 van de fundatie Hendrik
 Jansen van de Ven
 - Dirk Aerts 1190
 - Evert 43 17,22
 - Clara Evert 11-17,
 Eersel, dingbank
 Eertbruggen, top.Oirschot
 Eifel -gebergte, W.Dld. 109 110
 Eindhoven 10.11,62 63
 onderprefect van 169-170
 Eindhovenensrh Dagblad 11,68
 Eleman, Ch. 68,70
 Elmpt, Wouter van 87
 schepen van Oirschot
 Elmpt, W.Bld. 109,130
 Elsdonken, top.Best 72
 Ende, J. van 150
 Esa, van
 - familie 207
 - Hendrik 150
 - Hendrick Anthoniszoon 205
 - Jan (Hendrik) 150
 Johannes (Cornelius) 150
 F.sch, Tafel van de H. Geest te 19
 Essens
 - Gerard -- raadslid van Best 33
 - Cornelis 29
 -- Cornelis Joseph 29
 Europa 185
 Eijnde(n), van de(n)
 - Jacob 14
 - Laur. 63
 Eijsbouts, fa. 13
 Fey, Arnoldus 203
 Floreffe, abdijs 102-103
 Franciscanessen, zusters 173
 Francissen, Johanna Maria 31
 Elisabeth
 Franken 84
 Frankrijk 4,33,53,169-170
 Frenken, A.M. 157,207

Gatle, Philip --,graveur	183	Hak, Adr. van	63	Hoyer, Michael	103	Collaert	
(Iislhuyse, Arnt. van den	158	Havenburg, dr. J.	155	Hulpen, Francis van der -,	167	Adriaan	jlt3
Geel, heer van	zie Floris van	Harnismaker, Mariken de	17	rentmeester van het		- Guillaume	183
	Merode	Haverdries, top.Best	19	St. Joris-gasthuis		- Jan (Hans) de jongere	
Geerts, Jan	138	Hedel, herdgang	203	Hurk, M. van de -,raadslid	33	- Jan III	Ltia
Geldrop	10	Heestels, Sebastiaan	29	van Best			
Gelooven, Goordt van	149	Heilig Hartstraat, Best	76	Huijbrechts, Goijaert	14	I k=and	183
Gelre	70	Heilige Eik, O.L.V.	183			Collenburg, Adriaan van	29
Geraertssen, mr. Goessen	91-92	Helmond	38			Koning, Helena de	
kapelaan te Oirschot		Hendricx, Peter	14	Internationale Bouwcompagnie	64	Michiel Kemps	
Gerardus, Johannes	125	Hermans, C.P.	101	N.V., v/h fa. H. van		Coppens, Hendrik ,pastoor	
Gestel, Peter Peterszoon van	202	Heisel, Jan van -,kanunnik	158	Heesewijk		van Best	
Ghein, Peeter van den -,	191-193	's--Hertogenbosch	34,53,57,61-63, 70,75,94,200	Janssen, Gibel	14	Kootkar, Herman	138
klokkengieter		- Groot Gasthuis	62	Jaspers, Jacobus	37	Coster, Charles de	68
Giffen, A.P. van -,	138	- oud- president en raad van	zie	Jilissen, S.A. -,em.pastoor	175	Creijelt, Jan Lamberts van	17
Instituut voor Irae		M.C.Sweerts de Landas		van Oirschot		erom, Geertruyd de -,e.v.	
en Prolohistorie		· apostolisch vicaris	zie	Juan van Oostenrijk, Don	70	Rycalt TV van Merode	
Gils, J.W.A. van	129	Jacobus de la Torre				Kromstraat, Veldhoven	53
Ginnoven, Andries Henrick	86	-- bisschop van	zie J.Bergaigne,			Croon, Adriaentje Franek	19
Anthoniszoon van		G.Masius en N.Zoes		Kadaster, Landmeetkundige	120	Jacobs de -, e.v. Jan	
Goossens, Nicolaas -,	33,76	Hertroij, Huijpert van	51	Dienst		Di rek Rutten	
raadslid van Best.		Heurck, E.H. van	183	Kampen, top.Best	72-73	Croon, herberg te Veldhoven	53
Goyaerts(soen)		Heuvel, van den		Campinia	86	Cuijck, van	
Adri aen Goyaert	201;	- H. -,lid Centraal Bureau	169	Kanen, n.n.	9	Maria -,e.v. Jean Steyvers	34
Henrickszoon		van Weldadigheid		Cantorij	15	- Wouter -,kanunnik	155,160,166
Agnees, wed. Lambrecht	41	- Jan	37	Kasteeltje, Oirschot	94	Kuyken Pzn., n.11. -,	11,13
Geveraert Goyaert Henricks	95	Heuvel, Oirschot	94,206	Cauberghs, Mathijs	198	raadslid van Bergeijk	
Goessen Goyaert Henricks	205	Heuvelsestraat, Oirschot	94-95,206	Kempen	69,71-72,83-81 100,109	Kuyper, jhr. P.M. de ,	63
Henrick schout van	162	Heijbergh, top.Veldhoven	53	Kempenland, hoogschout zie M.C.Sweerts		notaris	
Oirschot en rentmeester		Heijden, Hendrik van der	76	van het kwartier	de Landas	Cuypers	
van het St.Joris-gasthuis		Hezenmans, L.Ch.	129	Kemps		Johan	zie Johan van Hoof
Jan Goyaert Henricks	206	Hilvarenbeek	148,199,201	- Antonij Michiel	72	-- Jozeph	129
Lambrecht	41	Hoek, Catharina van den -,	38	- Catharina Michiel	72		
Laureys Goyaert Henricks	202	e.v. Jan Gragtmans		- Marie Michiel	72	Laather See, W.Did.	109
Willem Goyaert Henricks	206	Hoeven, van der (Verhoeven)		- Michiel	72-73	Laeckmans, Lambert Janszoon	46
Willem Lambrechtszoon	40	- Aelbrecht Henrick Janszoon	90	Kerkhof, herdgang	27,94	Laarhoven, van	
Gragtmans, Jan -,	37-38	- Henrick Janszoon	89	Kerckhoff, Johan van den -,	16,22,24	- Elisabeth	57
veldwachter te Best		- Jenneken, wed. Henrick	90	notaris		- J.	122-123
's-Gravenhage	6	Janszoon		Kerckoerle, Rutger van -,	198	Lamme Goedzak	68
Grinten, Francine van der	32	Hof, top. Bergeijk	9	schout van Oirschot		Leefdaal, van	
Groote Assmit, top.Best	20, zie	Holland	167	Keutelstraat (Cotelstraat),	90	- familie	160
	ook Dassmit	Hollestelle, J.	114	Oirschot		- Rogier	155
Gruijters, Barbara Martinus -,	148	Hontsoert, top.Oirschot	158	Keijsers, herberg te Veldhoven	53	Leemputte, Hendrik van den	185
e.v. Petrus Autonis		Hoof, van		Klaasen (Claessen)		kapittelvicaris	
van Doormaelen		Antoni Janssen	53	- Frans	128	Leermakers, Cornelis	54
Gijbels, Sjef	138	Hendrick Jan Hendricx	53	- John	138	Leipzig, slag bij	170
Gijssels, Geerlick Jan	41	Jan Hendricx	53	- Johanna Jan -, e.v.	51	Lemmens, P.	173
		Johan (-Cuijpers)	52	Rut Rutten		Lepelaar, Oirschot	83
Habraken, Antonie Jansen	150	Johanna	54	Kleef, Agnes van	155,	Leuven, Katholieke	155
Haemsvoert, Catharijn	94	Maria Jan Hendricx	53	Rogier van Leefdaal	158-158	Universiteit van	
Dircksdochter van der		e.v. Jan van Don		Kleine Beerze, rivier	92	Liempde	57,62-63,72,204
Hagelaer (,van den)		Hoppenbrouwers, Jacobus	63	Clementina, vrouwe	103	Limburg	109,130
- Henrick -,kapelaan te	162	Horst, N. van der	183	Coepelkerk, Oerle	105,114,117, 122,129-130,133	Lintermans, mr. Jacop	91,195,203
Oirschot en rentmeester		Houbraken, Judocus	185	vicaris--generaal		Loo-eind, top.Liempde	57
van het St.Joris-gasthuis		Houten Beemptjen, top.Best	19	Hoven, Jan van den -,	156	Lopensestraat, Oirschot	90
- Arnoldus (Aerdt's) Guilelmus	148	kanunnik				Loys, Jan Henricks	95
- Maria Aerdt's -,e.v.	147-148			Koestraat, Oirschot	29	Goyaertszoon	
Mathijs Peeters van Doormaelen						Luik, bisdom	155
- Willem Aerdt's	150					Luykgestel	9

Luijten, n.n. rhitect 10
 Lijten, J.P.J. 103

Maersetaar, van de
 familie 48
 Geert Tholoffs 17,19
 Jan Willemszoon 47
 Gijsbrerht Danelszoon 47
 Lenard Danelszoon 17
 Willem 198
 Willem Henrickszoon 12
 Willem Willemszoon 47-48

Maasvallei 130
 Maatschappelijk Hulpbetoon, dierl voor 63.61

Manche, Lou 68
 Tnard de , 168
 rentmeester van het Joris gasthuis

Was los, Ghisbertu, 156,165
 bisschop van Den Bosch

M.111) u. h. 201
 W.Dld. 83,131

Me-owis, Hendrikus 29
 \an Den Bosch 69,166

MeierijsLhe Courant 11
 Melcrol, Di ruk Geerlit: 14 45
 Goyaertszoon van de

Allegonda Jasper Hendriex -, 29
 e.v. Adriaan van Collenburgh
 Henderick Jan 27,29
 Carel Olivier 29

Merode, van
 familie 157
 - Anna 199
 - Floris -, heer van 164-186,
 Duffel, Geel en Oirschot 168,200
 Hendrik I 161-162,164,199-201
 - Hendrik II 88,164
 -- Johan VIII 164
 - Margriet Gerard, 199
 heer van Oyen

-- Maria 164-165,199-201
 -- Maximiliaan 161 162
 Rycalt III 161
 - Rycalt IV 161-165,167-168
 - Rycalt V 88,164,199-200
 - Wermaer 161

Merovingen 84
 Metsers, de
 - Thomas 14
 -- Willem -,notaris 159

Mesmeker, Hendrik de 164
 Meulegraaf, A. van de -, 33,37
 raadslid van Best

Meulenbroeks (Molenbroecx, in 't Molenbroek, Smollers)
 stamlijst 139-146
 familie 92 ,195,197,201
 Gerard Aert Jacopszoon 197
 Hans 200
 Henriette 200
 Huybreeht Jan Aert 198,200-201
 Jacopszoon
 Jan Jan Aerts Jacops 91,196-197
 Peter Jan Aert Jacopszoon 196
 Meyen, top.Oirschot 90

Middelbeers 91-92,196
 Middleleeuwen 110,114
 Moescops, Dielis (Jan) 24
 Moeste, top.Best 45
 Molenbroek, top.Middelbeers 92
 Molenbroeks zie Meulenbroeks

Naastenhest, herdgang 17,19-20,32
 Nagelmakers
 Elisabeth Marcellis Janssen 51
 Marcel is Janssen 51

Nahuys, van
 Aibertus -, rentmeester 168
 van het St. Joris-gasthuis
 - P. -,rentmeester van het 169-172
 St. Joris-gasthuis

Napoleon, keizer 169
 Niedermending 131
 Nieuwstraat, Best 76
 Noord Brabant 35
 -- college van Gedeputeerde 32--34,
 Staten 38,59-63,76,147,
 171-173
 - college van Provinciale 32-33
 Staten

Noordbrabants Genootschap, 138
 Archeologische sectie

Hoort, Cornelis van 55
 notaris

Notel, herdgang 46-47,84,90,94-95
 Nuenen, Willem van -, 32-34,27
 schout c.q. burgemeester van Best

Nuijens, Hendrik Alphons 31
 Nijmegen 199

Oerle, fam. van 103
 Oerle 69-70,100-104,114,
 117,120,122,125,138
 - Archeologische groep 138
 - schoolmeester te zie Nicolaas van Vlodrop

- secretaris van de zie Ericus schepenbank Duytz

Oirschot, van
 - Daniel notaris 159
 - Willem 76
 - Wouter 155

Oirschot passim
 - heer van 156-159,166-168
 zie Floris van Merode,
 Lodewijk J.B.Sweerts de Landas en Maarten C.Sweerts de Landas

- deken van 155,157,
 zie ook A.Rovers

- kapittel van 155,157
 - kapelaan van zie mr.Goessen
 Geraertssen, Hendriek van de Hagelaer

- pastoor van 91,196, zie ook J.A.Jilissen

- burgemeester van zie Jean Theodore Steyvers

- secretaris van zie Aert Sgraerts, Cornelis Smeeds, Jean Steyvers en Hermanus Waterbeek

- Tafel van de H. Geest 15,17,19
 R.K. Armbestuur 173-171

- schout van zie Henrick Goyaerts, Rutger van Kerekoerle

Oosterwijk 201
 Oost Brabant 114
 Oost Friesland 108
 Oostelbeers 91-92
 - pastoor van zie Dirck Sweenen Ophovius, Michael -, 165--166
 bisschop van Den Bosch

Oranje, prins van 70
 Oude Grintweg, Oirschot 83
 Oude Slot, Archeologische Vereniging te Veldhoven 138

Ouden, Willem den 37
 Oyen, Gerard, heer van 199

Paffrath, W.Dld. 109
 Pasch, kinderen van den 158

Peeters
 - Adriaan 14
 - Eva Jansdochter 206
 - Jan Janszoon 206
 -- Johanna -, e.v. Arnoldus (Aert)Guilelmus van den Hagelaer 148
 - Willem Janszoon 206

Petershem, van
 - familie 160
 - Jan 155,158

Philips II, koning 163
 Pieter, n.n. -,karmeliet 70
 Pingsdorf 83-84

Plantijn, C. 102.
 Postel, abdijs

Quaadcoop, top. Liempde

Raad van Brabant 22,201
 Raad van State 6,11
 Raadhuisplein, Best 15:5
 Redemaker, Peter den 14
 Reys, Folkert ,kanunnik 166
 Riethoven 4-5,14,51
 Riviere, Hendrick van . 201
 heer van Ysere

Roers, Peter Aert 91
 Roermond 11
 Rombouts
 Jenneken Jan -,wed. Jan Reijnder Smets
 - n.n. -,raadslid van Bergeyk

Rome 109,188
 Rovers, A. .,deken van Oirschot 171

Ro(o)ij, de/van
 - Aert Elias 27
 - Adriaan 17
 - Gijsbert. 38
 -- Nicolaas Hendriks 57
 Rooijackers, Adr. 63
 Ruilen, top. Best 148,150
 Hummen 164
 Rutten
 - Elisabeth Rut ',e.v. I Marcellis Janssen Nagelmakers en II Reijnder Janssen Smets 51
 -- Jan Dirck 19
 - Rut 51
 Rijckers, Jan 53

Salderes, Best 150
 Sande, van der
 -- H. 169
 - J.H. -,raadslid van Best 33
 - Antoni,j 37
 Sanders, Bas 138
 Zandoerle 68,70
 Sasse-van Ysselt, A. van 40
 Sche(e)pens
 - Joseph Adriaan 20
 - Cathalijn Laureijssen 55-56
 e.v. I Hendrik Janssen van de Ven en II Wilhelmus Arnoldus Verhoeven 55-56

Schelraven, top.Best 72
 Schinveld 109,131
 Schoenmakers, n.n. 61
 advocaat

Schoet, Jan Peterssoen van den 43

Zeelst	51,191-193	Zoesius, Nicolaas -, bisschop van Den Bosch	166	Tijnmagel, Alexander -, kanunnik	156,165	Verste(e)gen	
- pastoor van	zie Bernard van Welie	Someren	127	Uilenspiegel, Tijl	68-70	-- Johan -,deurwaarder	53
Zeelst-Veldhoven-	zie Ericus	Somers		Uilenspiegelhof, Veldhoven	68	- Lambertus	31
Blaarthem, procureur	Duytz	- fam.	54	Uilenspiegelmuseum	68	- Willem	31
van de schepenbank		- Jan Baptist	54	Unie van Utrecht	70	Vessem	92
Sengers, J.	9	Sondervick, Veldhoven	68-69	Valkenburg	130	Vlaanderen	68
Serre, Jean Puget de la	183	Spaanse Successieoorlog	53	Valkenswaard	51-52	Vlemincx	
Sgraets, Aert -,secretaris	40, 43-	Spanje	53,69-70,162,181	Veken, Bartholomeus van	185	- Goyaert Janszoon	41
Oirschot	45,94,200	Spoordonk, herdgang	94-95	der -,augustijn		- Henrick Janszoon	40
Zinnicq Bergmann, E. van	61	Sporen, n.n.	11	Velden, van der		- Jan Henrick Goyaerts	11
-,advocaat		Staatsbosbeheer, houtvester	zie	- Adriaan -,gemeenteontvanger	33	Vleut, Best	72-73,76
Sint Cecilia, parochie	53	van	JlWinkelman	en burgemeester van Best	10	Vleuten, Pauwels Henrickszoon	43-44
te Veldhoven		Staten Generaal	7,157,166	- n.n. -,architect	9-11,13	van der -,kapitein van	
Sint Jan de Doper, parochie	125,138	Steyvers, Jean Theodore	32-34	Veldhoven, n.n. van -,		Aarle	
te Oerle		burgemeester van Oirschot,		raadslid van Bergeyk	51-54,62,68-69,	Vlodrop, Nicolaas van ,	125
Sint Joris-gasthuis (Huize,	155--176	secretaris van Oirschot		Veldhoven	138,191	schoolmeester te Oerle	
stichting)		en Best		- predikant te	zie Godefridus	Vogels, Gijsbertus	59-60
- rentmeester van	zie Ardt van	Straten, herdgang	37,90,206	Bedber		rentmeester van de	
Audenhoven, Henrick Goyaerts		Stratum	63	Ven, van de		fundatie Laurentius van	
Henrick van de Hagelaer,		Streekarchief Zuid-Oost	77	- Hendrik Janssen -,	55-64	der Aa	
Francis van der Hulpen,		Brabant, rayondepot		fundatie		Vrede van Munster	166
Leonard de Marcq, Albertus		Oirschot		rentmeester van de	zie Johannes	Vroom en Dreesmann, fa.	11
van Nahuys, P.van Nahuys		Striyp	62	van de Akker, Anna		Waal	169
Cornelis Smeeds		Zuid-Limburg	83,109	fundatie		Waalwijk	13
- patroon van	zie Lodewijk	Swaen, landgoed/herberg,	51-54	rentmeester van de		Wal, P. van de	138
J.B.Sweerts de Landas,		Veldhoven		van de Eeckers		Waterbeek, Hermanns	34
Maarten C.Sweerts de Landas		Sweenen, Dirck -,pastoor	91	Tielemans van Dijck, Andries		secretaris van Oirschot	
Sint Catharinagilde, Oirschot	88	van Middelbeers		van Eeckers		en Best	
Sint Lucasgilde, Antwerpen	183	Sweerts de Landas		van Best	33,37	Weldadigheid, centrale	169-170,176
Sint Odulphuskerk, Best	16-17,19,23	- Lodewijk Jan Baptist	168	P. -,raadslid van Best		bureaux van	
- kerkmeester van	zie Joannis	heer van Oirschot, patroon		- n.n. -,deken van Eindhoven	192	Welie, Bernard van -,	192-193
Thomasse van den Acker		van het St.Joris-gasthuis		Vera, H.	195	pastoor van Zeelst	
Sint Oedenrode	63,72	Maarten Christiaan -,heer	167	Verbunt		Westerhoven	4-5,14
Sint Petruskerk, Oirschot	162,175	van Oirschot, patroon van		- familie	76	Westervelden, top. Veldhoven	51
Sint Sebastiaangilde, Oirschot	201	het St.Joris-gasthuis,		- Adriaan	76	Wiel, Christina Godefridus	150
Sledsen, wed. Hendrick	53	hoogschout van Kempenland,		Verhagen, Dré	138	van de -,e.v. Hendrick	
Smeeds, Cornelis -,	161-163	oud-president en raad van		Verhees, Hendrik	122-123	van Esch	
rentmeester van het		Den Bosch		Verheijden		Willem I, koning	170-171
St. Joris-gasthuis en		douarriere	zie Sara van	- Franciscus Lamberts	17	Willems	
secretaris van Oirschot		Barneveld		- Maria Peter Francken	16,23	- Jan	14
Smets		Sijckens		- Peter Francken	16,23	- Willem	7
- Jan Reijnder	51-52	- Aert Henrick	27	- Reinier Francken	16-24,61	- n.n. -,raadslid van Bergeyk	9
- Catharina Reijnder	51	- Henrick Aert	27	fundatie		Winkelman, J. -,houtvester	10
e.v. I Huijpert van		- Maria Henrick -,e.v.	27	- Reinier Francken -,en	17	van Staatsbosbeheer	
Hertroij en II Willem		Aert Elisas de Roij		Heijlken van de Acker,		Woensel	62-63
Donckers		Tartwijk, H. van -,raadslid	33	fundatie		Wouters, Dielis	53
- Marcellis Reijnder (Janssen)		van Best		Verhoeven	zie ook van der	Wuijtens, Anneken Jaspers -,	29
Smetsers, Petrus Jacobus	31	Taxandria	40,91	Arno	208	wed. van Hendrick	
Smolders, Peter Peters	44-45	Theus, n.n. -,raadslid	11	- Francis	7	Jansse Mercx	
Corstenzoon		van Bergeyk		- Christiaan	7	Wijkerke, water te Oerle	114-115,118
Smollers	zie Meulenbroeks	Theuws, drs. F.	138	- Cornelis	38	Ysere, heer van	zie Hendrick
Snellaars, C.F. -,rector	173	Tielemans	zie Van Dijck	- Wilhelmus Arnoldus	56	van Rivière	
Snellaarts		Tilburg	191	- n.n.	9	Z	zie S
- Dielis Wouter Dieliszoon	87	Torre, Jacobus de la -,	183,185	Vernimmen, n.n.	183		
- Gielis Aert Gieliszoon	93	apostolisch vicaris van		Verrenbest, herdgang	32,45,		
- Gysbrecht Wouter Dieliszoon	86	Den Bosch		Verrooten, Aert Janssen	55-57,150		
- Cornelis Aert Gieliszoon	94	Troupin, Henri Joseph	62		19		
- Willem Jan Willems	93						
Gieliszoon							

Speurend naar enige aanwijzing in de richting van deze regel van Aken, vonden we in de Oirschotse kapittelstatuten geen enkel aanknopingspunt, wel echter in die van Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode. Zowel in de Beekse statuten van 1255⁷⁸⁾ als in de Rooyse van 1256⁷⁹⁾ wordt voorgeschreven, dat er elke dag na de prime een kapittel wordt gehouden, waarin o.a. door een leerling van de Latijnse school (scholaris) een passage moet worden gelezen uit de 'regula canonica' (Hilvarenbeek) 'regula canonicorum' (Sint-Oedenrode).

Nu leende de Akense regel zich uitstekend voor deze dagelijkse lezing, omdat hij bestond uit 145 kapitels ontleend aan de canones van vele concilies, de vaders en kerkelijke schrijvers en diverse bekende regels.⁸⁰⁾ Bij juiste naleving van dit voorschrift hoorden de kanunniken dus meer dan twee maal per jaar de gehele regel lezen, die voor hen een levensregel moest zijn.

Naast deze levensregel had een kapittel zijn eigen liturgische regel 'ordinarius' genoemd, waarvan we een spoor vinden in de statuten van 1472 cap. 2, waarin bepaald wordt, dat de wekelijkse cartabel gemaakt moet worden overeenkomstig de ordinarius van het kapittel. Daar het kapittel nog in 1608 de ritus van Luik bleek te volgen naar de verklaring van kanunnik Alexander Tynnagel bij de visitatie door bisschop Masius,⁸¹⁾ zal de ordinarius van Oirschot, die verloren is gegaan, wel veel overeenkomst vertoond hebben met de ordinarius van het kapittel van O.1 Vrouw te Maastricht, die bewaard is,⁸²⁾

SLOTBESCHOUWING

Bi het begin van de golf van kapittelstichtingen in Noord-Brabant in de veertiende en vijftiende eeuw bestond het Oirschotse kapittel zoals die van Hilvarenbeek

Sint-Oedenrode reeds sinds mensenheugenis. Vermoedelijk zijn deze drie kapitels ontstaan uit colleges van clerici. Bij de duidelijke parallel, die er bestaat tussen de drie kapitels, heeft Oirschot een enigszins onafhankelijker koers gevolgd zowel ten opzichte van de kerkelijke als de wereldlijke overheid. Zo heeft Oirschot het langst aan de bemoeienis van patroons en de instelling van het dekenaat weten te ontkomen. Door een handige manoeuvre bij de instelling van het dekenaat wist het Oirschotse kapittel het opstellen van statuten in eigen hand te houden. Vanuit deze beginvoorsprong kon het kapittel op statutair terrein zijn onafhankelijkheid bewaren tot het concilie van Trente. Toch vertonen de statuten op vele punten een parallel met die van Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode. In de statuten werden in hoofdzaak niet-wezenlijke, huishoudelijke zaken geregeld. Hoewel op dit terrein gemakkelijker divergentie kon optreden, bleef er toch steeds meer overeenkomst dan verschil tussen de drie kapitels en hun statuten, te verklaren door het veelvuldige contact tussen deze drie dicht bij elkaar gelegen en gelijkaardige plaatsen.

Zoals voor alle middeleeuwse kapittels zal de grondregel van het Oirschotse kapittel gevormd zijn door de Akense regel voor kanunniken van 816. Hoewel daarvoor betreffende Oirschot geen exacte aanwijzing bestaat, is het verantwoord dit aan te nemen, daar er in Hilvarenbeek en Sint-Oedenrode wel aanwijzingen voor gevonden werden.

Daarnaast had het Oirschotse kapittel zoals de andere een eigen liturgische regel de 'ordinarius', die niet erg veel zal zijn afgeweken van andere Luikse ordinarii, zoals die van Maastricht, die in tegenstelling tot vele andere wel is bewaard gebleven.

In de middeleeuwse kapittelstatuten, of die nu door bisschop of patroons werden gegeven of door het kapittel zelf werden vastgesteld, zullen we een soort huishoudelijk reglement moeten zien, dat concrete modaliteiten vastlegde van een algemeen aanvaarde leefregel. Dit sluit in, dat in die modaliteiten karaktertrekken kunnen voorkomen, die tekenend zijn voor de eigenheid van het betreffende kapittel. Zo constateren we, dat het Oirschotse kapittel van het begin af de statuten heeft gebruikt, om de macht van de deken te beknotten en die van het kapittel te versterken.

NOTEN

INLEIDING

1. A.M. Frenken, Documenten betreffende de kapittels van Hilvarenbeek, Sint-Oedenrode en Oirschot, 's-Hertogenbosch 1956, blz. 5. Het is om deze reden, dat Erenken de uitgave van deze documenten in één band het licht deed zien.
2. Dr. J.W.M. Peynenburg, archivaris van het bisdom 's-Hertogenbosch, 'De cantorij van Oirschot. Een laatste restant van het middeleeuwse kapittel' in De comme geopend, Geschiedkundige opstellen uit de Kempen aangeboden aan Mr. A.L.G.M. van Agt naar aanleiding van zijn afscheid als archivaris van het streekarchief Zuid-Oost Brabant, Eindhoven 1983, blz. 61 - 70.
3. J.P.J. Lijten, Onderzoek naar het ontstaan van het christendom in Oirschot en omgeving (onuitgegeven doctoraalscriptie), Oirschot 1983, blz. 71.

I. DE HISTORISCHE CONTEXT VAN HET OIRSCHOTSE KAPITTEL

4. Frenken, Documenten, blz. 5.
5. Frenken, Documenten, blz. 99 e.v.
6. W. Lourdaux en D. Verhelst, Inleiding tot de kerkelijke instellingen, Leuven Acco 1984, blz. 155.
7. De oudste documentaire vermelding treffen wij aan: Hilvarenbeek: 1157. M.A. Erens, De oorkonden der abdij Tongerlo le deel, Tongerlo 1948, nr. 8. (Het is mij een raadsel, waarom deze oorkonde niet is opgenomen in het Oorkondenboek van Noord-Brabant.); Oirschot: **1216**. H.P.H. Camps ed., Oorkondenboek van Noord-Brabant

tot 1312, I De Meierij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert), 2 stukken, 's-Gravenhage 1979, deel I, 1, nr. 113. Vertegenwoordigers van alle drie de kapittels treden op in een oorkonde, die niet nauwkeuriger te dateren is dan het eerste kwart der dertiende eeuw na 1207, Camps. Oorkondenboek, nr. 136.

8. Vita sanctae Odae virginis, ed. Isfridus Thijs, in Acta sanctorum Belgii, tom. VI, Brusel 1794, blz. 620 - 633. Dit geschrift van een onbekende auteur dateert vermoedelijk van ca. 1150. Frenken, Documenten, blz. 99.
9. Vita, blz. 631. De letterlijke tekst luidt: "... sed succeedingi tempore, priori oratorio ligneo dissoluto et demolito, constructum est lapideum et malus monasterium et institutum est divan cultus ministerium quotidianum cum concentu clericorum ad honorem Dei viventis nunc et in perpetuum".
10. Het opschrift van Frenken (Frenken, Documenten, blz. 99) boven dit gedeelte "Stichting van het klerkencollege (monasterium)" en de argumentatie "vooral de woorden 'monasterium ... clericorum' laten geen twijfel over" zijn ronduit misleidend. Het woord 'monster' of 'munster' kan niet alleen klooster betekenen maar ook kloosterkerk of heiligdom, een kerk zoals ze door monniken gebouwd werd d.w.z. een stenen kerkgebouw, zoals **ook** blijkt uit de uitdrukking 'monstergaap' in de betekenis van **kerkgaan**. Zie J. Verdam, Midelnederlandsch handwoordenboek, 's-Gravenhage 1964, blz. 368.
Frenken, Documenten, blz. 12 - 17 en 45 e.v.
2. Mondelinge mededeling van prof. ter Kuyle aan de toenmalige streekarchivaris **W. Klaasen**.
Oirschots schepenprotocol van 1633, rol. 215.
14. I.D.M. Cornelissen, 'Verslagen over den **toestand van** het vicariaat 's-Hertogenbosch **in de tweede helft der zeventiende eeuw**' in **Bossche Bijdragen deel XI(1931/2), blz. 18-92, vermeld op** blz. 37.
Het afschrift (ongenummerd) bevindt zich in het kapittelarchief van Oirschot, aanwezig in het rayondepot Oirschot. De datering is 2 augustus 1270, maar dit moet een vergissing zijn van de copist, daar in 1270 geen Johannes bisschop was van Luik. Vermoedelijk heeft de copist na 'anno millesimo ducentesimo septuagesimo' het daarop volgende "septimo" over het hoofd gezien. Een dergelijke fout is verklaarbaar en wordt **o.a.** signaleerd door Frenken, Documenten, blz. 46, voetnoot *.
16. l-tenken, Documenten, blz. 166.
17. L.H.C. Schutjes, Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch, vijfde deel, Sint-Michielsgestel 1876, blz. 363.
18. T. Klaversma, 'De heren van Vught en Oirschot in de twaalfde en dertiende eeuw' in Campinia, jrg. 7 (1977), blz. 43 e.v.
19. **Camps, Oorkondenboek, nr. 191, d.d. 1240.12; nr. 286, d.d. 1262.10.01; nr. 384, d.d. 1282.02.03; nr. 501, d.d. 1293.11.12. Een schijnbare tegenstrijdigheid in de oorkonde van 1216 (Camps, Oorkondenboek, nr. 113), waarin een Appolonius zich noemt "ecclesie beati Petri in Orschot canonicus", die "fratribus ecclesie beate Virginis in Postele" een cijns overdraagt. Dit hoeft echter niet te wijzen op een bestaande kerk van Sint Petrus, maar betekent in dit geval niets anders dan het kapittel. Deze oorkonde is een ontvangerdictaat, dat ten voordele van de abdij van Postel is opgemaakt door de schrijver der abdij. In de Postelse stukken betitelt de abdij zichzelf steeds met "ecclesia beate Marie (of Virginis) in Postele" zoals ook hier (Camps, Oorkondenboek, nrs. 116,**

- 122, 136, 191 en 286.) daarmee bedoelend de abdij als instituut. Dan ligt het voor de hand, dat de Postelse schrijver het Oirschotse kapittel van Sint Petrus als instituut ook zal aanduiden met "ecclesia beati Petri".
20. Het motief van de bisschoppelijke uitspraak is zeer intrigerend, maar het onderzoek daarnaar valt buiten het bestek van deze studie.
 21. Erens, De oorkonden, nr. 8. Frenken, Documenten, blz. 18.
 22. Camps, Oorkondenboek, nr. 217. Frenken, Documenten, blz. 46.
 23. Frenken, Documenten, blz. 21. Ofschoon er nog veel diepgaande studie nodig is, menen we, dat Frenken hier op de goede weg is.
 24. Camps, Oorkondenboek, nr. 230. Frenken, Documenten, blz. 104 en 119.
 25. Frenken, Documenten, blz. 105.
 26. De latere Brabantse hertogen hebben duidelijk misbruik gemaakt van het instituut van het dekenaat door zowel in Sint-Oedenrode als Hilvarenbeek hun protégés te benoemen en toe te staan, dat deze niet resideerden in afwijking van de oprichtingsbepalingen. In Oirschot is deze politiek door een taai verzet van het kapittel niet gelukt.
 27. Dit blijkt uit de oorkonde d.d. 1250.10.29. Camps, Oorkondenboek, nr. 240. Frenken, Documenten, blz. 104 en 120.
 28. Camps, Oorkondenboek, nr. 247. Frenken, Documenten, blz. 105 en 120. De datering van Frenken is onjuist, omdat het bisdom Luik in die tijd Paasstijl gebruikte.
 29. Camps, Oorkondenboek, nr. 392. Frenken, Documenten, blz. 207.
 30. Camps, Oorkondenboek, nr. 396. Frenken, Documenten, blz. 208.
 31. Klaversma, 'De heren van Vught en Oirschot' in Campinia, jrg. 8 (1978), blz. 105.
 32. Camps, Oorkondenboek, nr. 440. Frenken, Documenten, blz. 208.
 33. Dit in duidelijke afwijking van de eerder door mij verwoorde mening in J. Lijten, Onderzoek, blz. 12. De zaak was toen nog niet zo minutieus onderzocht.

II. DE HISTORISCHE CONTEXT VAN DE ~SCHOTSE KAPITTELSTATUTEN

34. Camps, Oorkondenboek, nr. 501. Frenken, Documenten, blz. 247.
35. Camps, Oorkondenboek, nr. 217. Frenken, Documenten, blz. 46.
36. Camps, Oorkondenboek, nr. 258. Frenken, Documenten, blz. 47.
37. Camps, Oorkondenboek, nr. 324. Frenken, Documenten, blz. 49.
38. Camps, Oorkondenboek, nr. 247. Frenken, Documenten, blz. 120.
39. Camps, Oorkondenboek, nr. 246. Frenken, Documenten, blz. 121.
40. Camps, Oorkondenboek, nr. 262. Frenken, Documenten, blz. 122.
41. J.A. Coppens, Nieuwe beschrijving van het bisdom 's-Hertogenbosch, deel IV, 's-Hertogenbosch 1844, blz. 150. Zie ook Schutjes, Geschiedenis, V, blz. 364.
42. Camps, Oorkondenboek, nr. 621. Erens, De oorkonden, nr. 338.
43. Camps, Oorkondenboek, nr. 502. Frenken, Documenten, blz. 248.
44. Camps, Oorkondenboek, nr. 570. Frenken, Documenten, blz. 248.
45. Camps, Oorkondenboek, nr. 810. Frenken, Documenten, blz. 51.
46. Camps, Oorkondenboek, nr. 716. Frenken, Documenten, blz. 123.
47. Camps, Oorkondenboek, nr. 779 en 782. Frenken, Documenten, blz. 123.
48. Rijksarchief in Noord-Brabant, Archief kapittel Oirschot, 1 166, nr. 8.
49. Frenken, Documenten, blz. 59.
50. Frenken, Documenten, blz. 60.

51. R.A.N.B., A.K.O., 1166, nr. 12. Vrgl. Frenken, Documenten, blz. 177 e.v.
52. Frenken, Documenten, blz. 259.
53. Zie hiervoor: J. Lijten, 'Een parochie in wording. Best 1437 - 1553' in De comme geopend, blz. 34 - 59, met name blz. 39 - 41, waarvan het volgende een samenvatting is.
54. Frenken, Documenten, blz. 193.
55. Frenken, Documenten, blz. 252.
56. Register van Dooren - van Baar, blz. 257 e.v.
Het register van Dooren - van Baar is allerwaarschijnlijkst van de hand van secretaris Aert Sgraets (overl. 1601). Hierin zijn tegen het einde van de zestiende eeuw vele documenten afgeschreven, die belangrijk waren voor het kapittel of het corpus van Oirschot, voor het kwartier Kempenland of de Meierij van 's-Hertogenbosch. Aert Sgraets was aanvankelijk kapittelnotaris, werd secretaris van Oirschot en tevens, zoals toen gebruikelijk was, griffier van Kempenland en secretaris van de vergadering der vier kwartieren van de Meierij. Het register kwam via jarenlange omzwervingen bij de families van Dooren en van Baar terecht op de R.K. pastorie te Oirschot, waar het nog berust. Ook: J. Lijten, 'De Oirschotse kapittelstatuten van 1446?' in Campinia, jrg. 10 (1980), blz. 40 e.v.
Frenken, Documenten, blz. 54 e.v.

HL DE INHOUD VAN DE OIRSCHOTSE KAPITTELSTATUTEN

Naast het door Frenken zogenoemde 'registertje' vond hij in het archief van het bisdom 's-Flertogenbosch een notarieel gewaarmerkte copie, waarin kapittel 8 ontbreekt. Frenken, Documenten, blz. 247 e.v.

- ⁹ Frenken, Documenten, blz. 48 e.v.v.; 121 e.v.
- (sr) Bij een geschil in 1572 over een bijdrage door het kapittel aan het nieuw opgerichte seminarie van het bisdom 's-Hertogenbosch werd naar voren gebracht, dat de opleiding van de plaatselijke Latijnse school niet toereikend was voor een priester, waarop het kapittel antwoordde, dat uit hun school toch goede priesters waren voortgekomen, zonder dat zij hun studie elders hadden voortgezet. Frenken, Documenten, blz. 175. El enken, Documenten, blz. 123.
Frenken, Documenten, blz. 53.
63. Frenken, Documenten, blz. 249.
64. Frenken, Documenten, blz. 198.
65. Frenken, Documenten, blz. 250.
66. Frenken, Documenten, blz. 59.
67. De tekst, waarover Frenken beschikte, was op dit punt corrupt. Voor het winterkapittel kwam hij tot een goede datering, maar voor het zomerkapittel ging hij de mist in en dateerde dit op 23 juni. Frenken, Documenten, blz. 193 en 250. Zijn tekst determineerde de datum van het winterkapittel: "... ultra videlicet Andreae et proxime die, nisi dominica dies fuerit, sequente". De juiste tekst, gebaseerd op het R.v.D.v.B., blz. 254 is: "... altera videlicet Andreae et proxima die, nisi dominica dies fuerit, sequente". Het kapittel duurde dus twee dagen I en 2 december - er moest veel geregeld worden - maar als er op die dagen een zondag viel, werd het verplaatst naar de volgende dag(en). Voor het zomerkapittel luidde zijn tekst: "... (post beati Servatii festum) in quo qualicumque die contigerit". Het tussen haakjes geplaatste gedeelte vond hij in de ook cor-

- rupte tekst van de statuten van 1472. De juiste tekst is: "... videlicet in crastino post beati Servatii festum, in quo qualicumque die evenerit". Dit kapittel ging dus altijd door op 14 mei, ook als die dag een zondag was. Er was dan niet zo veel te regelen.
68. Frenken, Documenten, blz. 124.
 69. Frenken, Documenten, blz. 255.
 70. Frenken, Documenten, blz. 269.
 71. Frenken, Documenten, blz. 252.
 72. J. Lijten, Best 1437 - 1553, blz. 45.
idem, 'Deken van Oirschot overvalt kerk van Best' in Campinia, jrg. 11 (1981), blz. 33 - 42.
 73. Lourdaux, Inleiding, blz. 175.
 74. Lourdaux, Inleiding, blz. 152.
 75. Lourdaux, Inleiding, blz. 153 e.v.
 76. J.F.A.M. v. Waesberghe, De Akense regels voor canonici en canonicæ uit 816, een antwoord aan Hildebrand-Gregorius VII en zijn geestverwanten, Assen 1967.
 77. Lourdaux, Inleiding, blz. 154.
 78. Frenken, Documenten, blz. 47.
 79. Frenken, Documenten, blz. 122.
 80. v. Waesberghe, De Akense regels, blz. 79 - 85.
 81. Frenken, Documenten, blz. 265.
 82. J.M.B. Tagage, De ordinarius van de collegiale Onze Lieve Vrouwekerk te Maastricht, Assen 1984.

STAMLIJST VAN TARTWIJK

door Th.E.A. van Tartwijk

1. van Taertwijck, Henricus
ged. ± 1530
kind: Aert, zie no. 2

2. van Taertwijck, Aert Henricus
geh. met Joanna, d.v. Willem van den Gasthuys
overl. vóór 1618
kinderen: Joanna, begr. Best 16-7-1625
Adrianus, geh. met Elisabeth Theodorus Jansen, overl. Best
8-11-1634
Henricus, zie 3
Lambertus, ged. 1585, overl. Best 25-11-1625
Willem, geh. met Catharina d.v. Nicolaas Adriaan van Nistelroy
Isabella, geh. Best 9-9-1627 met Hendrik Jansz. Cranen
Margaretha, geh. met Gerardus int Meulenbroeck
Johanna, geh. Best 20-1-1628 met Johannes Gerardus Verhoeven

- van Taertwijck, Henricus Arnoldus
geh. met Agnes d.v. Valerius Gijsbertus Floppenbrauwiers
overl. Best 26-7-1637
kinderen: Aert, begr. Best 30-11-1669
Guilielmus, ged. Best 11-3-1614
Guilelmus, zie 4
Maria, ged. Best 17-6-1621, begr. Best 25-11-1625
Agnes, begr. Best 27-12-1639
Catharina, begr. Best 7-10-1695
Joannes, ged. Best 31-3-1623, begr. Best 28-11-1698
Petrus, begr. Best 6-3-1679
Maria, ged. Best 4-2-1626
Elisabeth, ged. Best 20-3-1629

4. van Taertwijck, Guilelmus Henricus
ged. Best 25-11-1616
geh. Best 4-2-1646 met Heylwigis d.v. Henricus van Cleijnenbrogel
kinderen: Henricus, ged. Best 27-8-1647, begr. Oirschot 24-4-1700
Gerardus, zie 5

Agnes, ged. Best 13-6-1652, begr. Oirschot 24-10-1713, geh. met
Wouter van den Heuvel
Jan, begr. Oirschot 16-5-1681
Arnoldus, begr. Oirschot 28-9-1637
Maijken, geh. Oirschot 1-3-1686 met Jan z.v. Thomas van de Ven

5. van Tartwijck, Gerardus Willem
ged. Best 13-6-1652
geh. Oirschot 26-5-1680 met Lijsken, d.v. Willem van de Velde
kinderen (allen gedoopt Oirschot):
Petronella, ged. 31-12-1681, geh. Oirschot 18-1-1705 met Paulus
z.v. Matheus van Overbeeck
Petrus, zie 6
Henricus, ged. 14-4-1686, geh. Oirschot 18-11-1714 met Maria,
d.v. Martinus van den Bichelaer
Franciscus, ged. 19-7-1688
Wilhelmus, ged. 7-11-1690, geh. Oirschot 7-11-1717 met Anna
Maria van Berendonc
Helena, ged. 16-2-1696, geh. Oirschot 27-11-1729 met Theodorus
Richardus van den Oetelaar
6. van Tartwijck, Petrus Gerardus
ged. Oirschot 10-2-1684
geh. I Elisabeth van der Voort
geh. II Oirschot 29-1-1713 met Joanna, d.v. Henrick van de Laerschot
kinderen (allen gedoopt Oirschot):
Henricus, ged. 11-4-1714
Maria, ged. 13-2-1716
Petrus, ged. 22-1-1717, geh. Oirschot 22-1-1736 met Henrica
Vlemings
Joannes, zie 7
Anna Maria, ged. 18-6-1720
Franciscus, ged. 24-5-1724
Mechtildis, ged. 4-2-1726, geh. Oirschot 4-4-1751 met Eloy
Mersier
Joanna, ged. 22-4-1729
7. van Taartwijck, Joannes
ged. Oirschot 6-11-1718
overl. 's-Gravenhage 2-1-1768
geh. 's-Gravenhage 24-4-1746 met Anna Maria Olberding

- kinderen (allen gedoopt te 's-Gravenhage):
Johannes, ged. 2-5-1751, overl. 's-Gravenhage 22-12-1812, geh.
's-Gravenhage 8-2-1778 met Margaretha Catharina
Henneman
Johanna, ged. 27-10-1752, 's-Gravenhage 27-4-1788 met Johan
Koenraad Walther
Eliquis, ged. 16-2-1754
Petrus, zie 8
Alewijn, geh. 's-Gravenhage 2-4-1780 met Johanna Henneman
8. van Tartwijk, Petrus
ged. 's-Gravenhage 3-2-1756
geh. 's-Gravenhage 16-3-1783 met Catharina Elisabeth Fieler
kinderen: Johannes, zie 9
Carolina Elisabeth, ged. 's-Gravenhage 3-4-1784
9. van Tartwijk, Johannes
ged. Wageningen 13-6-1787
overl. 's-Gravenhage 27-2-1844
geh. 's-Gravenhage 20-9-1820 met Adriana de Bakker
kinderen (allen geboren te 's-Gravenhage):
Pieter, geb. 1822, overl. 's-Gravenhage 10-2-1825
Cornelis, geb. 1823, overl. 's-Gravenhage 16-10-1843
Johanna, geb. 1824, overl. 's-Gravenhage 29-10-1858
Maria, geb. 1829, overl. 's-Gravenhage 11-10-1855, geh. met
Wilhelmus Hendrik Golfijn
Pieter, zie 10
Wilhelm, geb. 1834, overl. 's-Gravenhage 19-10-1950
Alewijn, geb. 12-9-1835
Adriana, geb. 1840
10. van Tartwijk, Pieter
geb. 's-Gravenhage 31-3-1831
overl. 's-Gravenhage 5-12-1901
geh. I 's-Gravenhage 22-8-1860 met Maria Antonetta Rutten
kinderen (allen geboren te 's-Gravenhage):
Pieter, zie 11
Franciscus, geb. 1862, overl. Kampen 4-10-1880
Antonetta, geb. 3-7-1863
geh. II Elisabeth Blokzijl
kind: Elisabeth Cornelia, geb. 's-Gravenhage 13-4-1868, overl. 's-Gra-
venhage 10-5-1870

11. van Tartwijk, Pieter
geb. 's-Gravenhage 4-2-1861
over'. 's-Gravenhage 27-3-1929
geh. I 's-Gravenhage 10-6-1885 met Johanna Hendrika van Batenburg,
over'. 's-Gravenhage 3-1-1897
kinderen (allen geboren te 's-Gravenhage):
Johanna, geb. 8-3-1888, geh. met Piet Grimmon
Maria Antonetta, geb. 1890, over'. 's-Gravenhage 30-4-1902
Hendrika Jacoba, geb. 15-6-1891, geh. met Casper Schilperoort
Antonetta Elisa, geb. 4-4-1893
Pieter Franciscus, geb. 22-9-1894, over'. 's-Gravenhage 19-9-1978
geh. met Elisabeth Engelina Hendrika Roussou
Leo Joannes, zie 12
Jozef Cornelis, geb. 8-7-1896, over'. 's-Gravenhage 28-7-1896
geh. II 19-5-1897 met Anna van Velzen, geb. Delft 9-7-1864, over'. 's-Gravenhage 4-9-1917
kinderen (allen geboren te 's-Gravenhage):
Cornelis Johannes, geb. 2-5-1898, over!. 's-Gravenhage 31-8-1898
Cornelis Johannes Gerardus, geb. 1-8-1900, over!. Roosendaal
24-3-1934, geh. met Maria Catharina Bouman
geh. III 's-Gravenhage 30-10-1918 met Anna Maria van Agthoven
12. van Tartwijk, Leo Joannes
geb. 's-Gravenhage 8-7-1896
over'. 's-Gravenhage 23-1-1980
geh. 's-Gravenhage 5-8-1931 met Frederika Gerardina de Groot
kinderen (allen geboren te 's-Gravenhage):
Leo Anselmus, geb. 21-4-1932, geh. met Wilhelmina Hendrika
Bazuin
Martinus Adrianus Pieter, geb. 9-12-1933, geh. met Goverdina
Hierick
Elisa Frederika Maria, geb. 12-3-1935, geh. met Wilhelmus van
der Horst
Thomas Aloysius, geb. 21-6-1936, geh. met Edmee Schram
Maria Agnes, geb. 21-1-1938, geh. met Wilhelmus van Domburg
Joanna Gerardina, geb. 16-10-1939, geh. met Sierach Schimmel
Clara Juliana, geb. 5-4-1941, geh. met Johannes Klos
Theodorus Ephrisius Antonius, zie 13
Petronella Francisca Maria, geb. 26-10-1944, geh. met Franciscus
Maria Rovers
Bernardus Franciscus Antonius, geb. 7-5-1946, geh. met Gemrna
Tettero

- Johannes Jacobus Maria, geb. 9-10-1947, geh. met Margaretha
Schijders
Harry George Pieter, geb. 22-4-1949, geh. met Herma Bruines
Fredericus Gerardus, geb. 21-2-1951, geh. met Elisabeth Alida
Maria Verheggen
13. van Tartwijk, Theodorus Ephrisius Antonius
geb. 's-Gravenhage 13-3-1943
geh. 's-Gravenhage 22-5-1969 met Elisabeth Maria Bernardina Hendriks
kinderen (allen geboren te 's-Gravenhage):
Falco Leo Bernardus, geb. 8-12-1971
Bas Theodorus, geb. 14-2-1977
- N.B. De samensteller houdt zich gaarne aanbevolen voor reacties, aanvullingen
e.d. op deze stamlijst (adres: Wezelweide 1, 2727 DK Zoetermeer)

OIRSCHOTSE GEDICHTEN

door Toke van de Ven - Lommers

HEEMKUNDE 35 JAAR

Een dag van de Heemkundekring
"Heemkunde", een vereniging
Die ons veel heeft te bieden
Al vijfendertig jaren lang
Een zaak van allergrootst belang
Voor ons heemkundeleden.

Ons heem, ons eigen huis en haard
Dat is ons allen heel wat waard
Ons eigen Oirschots plekje
De "Heerlijkheid", wordt het genoemd
Ons mooie Oirschot is beroemd
Die "Heerlijkheid" ontdek je!

Wij willen onze heerlijkheid
Doen zien in zijn totaliteit
Van heden en verleden
Ons oude dorp is een juweel
Want heeft het niet bijzonder veel
Aan bezienswaardigheden?

Het is cultuur op veel gebied
Van bouwstijl, kerken, wat al niet
Aan kennis men vergaarde
Want al wat door de tijden heen
Er nu nog is of soms verdween
't Is van zo grote waarde.

Wij worden steeds attent gemaakt
Op alles wat heemkunde raakt
Men kan van alles leren
Wij worden wegwijs op de duur
In de geschied'nis en cultuur
Het blijft ons int'resseren.

In al die jaren zeer actief
Veel exposities, asjeblijf
Ook gingen sommige leden
Naar 't jaarlijks werkkamp met plezier
En brachten dan heel trots en fier
De Bram van Brabant mede.

Tradities houden wij in eer
Zoals midwinter telkens weer
Gaan wij met veel ambitie
Te voet daar ginds naar de kapel
Al wintert het dan nog zo fel
Een bedevaart-traditie.

Men doet aan stamboomonderzoek
En snuffelt dan in menig boek
Men stelt belang in 't oude
Voorwerpen uit 'erleden tijd
Het fijn vernuft, de vaardigheid
Waarmee men huizen bouwde.

Heemkunde, een behoorlijk stel
De meesten zijn actief, dat wel
En jaarlijks gaan wij reizen
Excursies, altijd int'ressant
Het scheidt dan weer een vriendschapsband
Dat kan men steeds bewijzen.

Neem nou het oude dialect
Dat velen hier toch zo perfect
Zo mooi gesproken hebben
Ons dialect, wat was het mooi
Maar onbewust valt het ten prooi
't Is langzaam weg aan 't ebben.

Wij hebben wel een goed bestuur
Het werkt vol ijver en vol vuur
Veel dank dus aan hen vijven
Zij maken deez' vereniging
Tenslotte tot een mooi kring
Dat het nog lang zo blijve !!!

IV. BESTSE FUNDATIES

4. FUNDATIE HENDRIK EN CATHARINA KEMPS

door H. Mijland

NAAM

Fundatie Hendrik en Catharina Kemps, fundatie Catalijn Kemps, fundatie in de Vleut, benamingen in diverse spellingen aangetroffen in de onderzochte bronnen¹. Duidelijk blijkt dat het in alle gevallen om dezelfde fundatie gaat. De laatst gegeven naam is te verklaren uit het feit dat alle eigendommen van de fundatie in de Vleut gelegen waren. Aangezien zowel Hendrik als Catharina stichters zijn van de fundatie is de in de titel gegeven benaming de meest voor de hand liggende.

STICHTING EN DOEL

In april 1752 maken Hendrik en Catharina, kinderen van Jan Hendrik Kemps, wonende onder Verrenbest in de Vleut, ieder hun testament op². Beide testamente bevatten gemeenschappelijke elementen met betrekking tot de bestemming van de na te laten goederen.

Beiden bepalen:

- dat de pastoor van Best de helft van een perceel hooiland, genaamd het Smalvelt, erft;
- dat Hendrik Peeters van Cuijck, armmeester te Best, of zijn opvolger, én Hendrik Janse van Roij worden aangesteld tot executeurs en beheerders van de nalatenschappen.

Hendrik bepaalt verder onder meer:

- dat na de dood van Hendrik en zijn vrouw, de goederen die door Hendrik in het huwelijk zijn ingebracht dienen te worden beheerd om uit de opbrengsten daarvan de arme familieleden van zijn vader te onderhouden, of bij het ontbreken van arme erfgenamen de armen van Best daaruit te ondersteunen;
- en Catharina:
 - dat na de dood van haar broer Jan Hendrik³, die de goederen van Catharina erft, de opbrengsten van die goederen bestemd zijn om de arme familieleden van haar moeder te onderhouden, of bij het ontbreken daarvan de armen van Best daaruit te ondersteunen.

Hendrik sterft kort na het opmaken van zijn testament. Catharina sterft elf jaar later. Intussen heeft zij haar testament vernieuwd, vermoedelijk om duidelijk aan

te geven wie de gerechtigde familieleden op de nalatenschap zijn.

Dit gebeurt op 1 april 1761 voor schepenen van Oirschot.

De inhoud daarvan komt, in het kort, hierop neer⁴:

- het legaat aan de pastoor van Best blijft gehandhaafd;
- haar neef, Hendrik Peeters van Cuijck, armmeester te Best, bij wie Catharina inwoont, erft enkele zilveren sieraden;
- haar blinde nicht, Barbara Goort van de Wal⁵, wonende in Kerkhof, krijgt een jaarrente van 20 gulden;
- tot enige en universele erfgenamen van haar overige goederen benoemt zij de arme familieleden van zowel vaders- als moederszijde. In dit testament noemt zij de gerechtigde familieleden met name. Wanneer geen van de familieleden een beroep doet op de jaarlijkse opbrengsten, dan vervallen deze aan de Tafel van de H. Geest van Best totdat weer een van de familieleden daarom verzoekt. Zij bepaalt verder dat de goederen ten eeuwigden dagen voor dit doel bestemd moeten blijven en niet verkocht mogen worden. tot executeurs en beheerders benoemt zij Jan Janse van de Ven, haar neef, wonend in Kerkhof en de fungerend armmeester van Best.

De familiefundatie van Hendrik en Catharina Janse Kemps kent dus twee belangrijke data met betrekking tot de stichting, namelijk 14 april 1752 en 1 april 1761. Het bezit van de fundatie bestaat uit de goederen nagelaten door beide fundateurs. Het doel is het ondersteunen van arme familieleden van de ouders van Hendrik en Catharina en hun erfgenamen, die met name genoemd worden in het testament van 1761. Wanneer geen familieleden een beroep doen op de opbrengst van de fundatiegoederen, komt die opbrengst ten goede aan de Tafel van de H. Geest te Best. Tot beheerders worden in eerste instantie benoemd Jan Janse van de Ven en de fungerend armmeester van Best.

DE STICHTERS

Aanvankelijk was geen duidelijkheid te verkrijgen omtrent de familierelaties van de fundateurs. Welke Jan Kemps de vader van Hendrik en Catharina was scheen niet te achterhalen. De oplossing gaf een artikel over de bevolking van Best in 1706 in het nieuwe tijdschrift **Best vruger**⁶. Daarin worden de leden van de Verrenbestse gezinnen met name genoemd. Zo ook: Hendrick, Catalijn en Jenneken, kinderen van Jan Hendrick Kemps. De link was gelegd.

Jan Hendrik Kemps is een zoon van Hendrik Willem Kemps, wonende in Verrenbest⁷. Jan trouwde met Anneken, dochter van Petrus Hendricus Blanckers⁸. Jan is vóór 1695 overleden, aangezien zijn weduwe in januari van dat jaar optrad als partij bij een verkoop⁹. Anneken overleed op 17 oktober 1700 te

Best I°. Van hun kinderen is alleen de doopdatum van Jenneken gevonden. Jenneken is op 19 april 1679 te Best gedoopt en aldaar op 14 november 1729 overleden II.

Zoon Hendrik, een van de fundateurs, trouwde op 26 februari 1729 te Best met Anna-Maria Janse van den Heuvel. Hij overleed op 24 mei 1752¹². Anna-Maria, dochter van Joannes Godefridus van den Heuvel en Ida Lambertus van de Sande, is te Best gedoopt op 5 november 1702 en aldaar overleden op 9 november 1763¹³. Uit dit huwelijk wordt één zoon geboren, Joannes¹⁴.

Catharina Janse Kemps, mede-fundatrice, is ongehuwd gebleven, wat in haar testament van 1761 volgens het gebruik in die tijd als volgt omschreven wordt: "... bejaerde jonge dogter ...". Aan het einde van haar leven woonde ze in bij haar neef Hendrik Peeters van Cuijck, zoals uit haar testament blijkt. Zij overleed op hoge leeftijd op 13 december 1763¹⁵.

BEZITTINGEN

In hun testamenten bepalen Hendrik en Catharina Janse Kemps dat de door hen nagelaten onroerende goederen bestemd zijn om daaruit hun arme familieleden te onderhouden. In haar herziene testament van 1761 noemt Catharina, om geen misverstanden mogelijk te maken mogen we veronderstellen, de rechthebbenden met name. Mocht er geen familielid een beroep doen op de inkomsten van de fundatie, dan krijgt de Tafel van de H. Geest te Best de jaaropbrengst van de fundatiegoederen.

Zoals we hiervoor hebben gezien overlijdt Hendrik in 1752 en zijn weduwe Anna-Maria en zus Catharina beiden eind 1763. Uit het betreffende verpondingskohier is op te maken dat de goederen van Hendrik en Catharina in 1764 in beheer overgaan aan de Armen van Best¹⁶. Opvallend daarbij is, dat bij de goederen afkomstig van Hendrik staat vermeldt: "Den Armen van Best, bij testament van Hendrik Jan Kemps" en bij die van Catharina: "Den Armen van Best of arme vrienden van Catalijn Janse Kemps bij testament

De omvang van het bezit van de fundatie is onder meer uit genoemd kohier op te maken. Naast twee woningen betreft het meerdere percelen grond. De gezamenlijke waarde, getaxeerd voor de successiebelasting, bedraagt 836 gulden¹⁷. Bij de invoering van het kadaster in 1830 blijkt het bezit van de fundatie vermeerderd te zijn. Buiten de twee woningen bezit de fundatie bijna negen hectare grond¹⁸. Voor zover te achterhalen is, heeft er tot aan de ruilverkaveling omstreeks 1950 geen verkoop van fundatiebezit plaatsgevonden. Dit in overeenstemming met de laatste wil van de fundateurs. Met name Catharina bepaalde dat de goederen ten eeuwigden dagen aan de fundatie dienden te blijven.

Er is echter een periode geweest waarin het gemeentebestuur van Best, ofwel het Algemeen Armbestuur in die gemeente, er vanuit ging dat de fundatiegoederen

tot het bezit van de algemene armen behoorde. Dit komt naar buiten wanneer twee Oirschottenaren, vermoedelijk in 1827, een beroep doen op de inkomsten aan de fundatie. De burgemeester van Best weigert hen om onderstand te betalen, waarop zij een klacht indienen bij de gouverneur in de provincie. De gouverneur laat de kwestie onderzoeken. Uit dit onderzoek blijkt dat de administratie van de fundatie reeds lang door het Algemeen Armbestuur wordt gevoerd. Dit is sinds de afscheiding van Best en Oirschot zelfs bij de overige armengoederen gebeurd en niet apart. Het gemeentebestuur van Best bezit geen bewijzen of stukken van de fundatie, doch is wel bereid tot uitkering over te gaan indien de verzoekers aantonen familie van de fundateurs te zijn. Verder blijkt uit een verklaring van P.E. van Nahuijs, in 1812 en 1813 ontvanger van het Bureau van Weldadigheid te Oirschot en vervolgens tot 1820 armmeester te Best, dat de inkomsten uit de goederen van de fundatie in die jaren aan arme familieleden van de fundateurs zijn uitbetaald. Op grond van deze gegevens komt de gouverneur tot de conclusie, dat overeenkomstig de wil van de fundateurs gehandeld moet worden. Ten aanzien van de klachten besluit hij:

- de gemeente Oirschot dient de archiefstukken van de fundatie aan Best te overhandigen;
- de gemeente Best moet de goederen van de fundatie voortaan overeenkomstig de wil van de fundateurs beheren en de reclamanten daaruit betalen, nadat zij bewezen hebben familie te zijn van die fundateurs;
- de gemeente Best dient de reclamanten behulpzaam te zijn bij het zoeken van (le benodigde bewijzen van afstamming, of genoegten te nemen met een verklaring van een armmeester, dat genoemde personen vroeger uit de fundatie zijn bedeed¹⁹.

Het kost het gemeentebestuur kennelijk nogal moeite om aan dit besluit te voldoen. De gouverneur en gedeputeerde staten ontvangen namelijk in 1829 en 1830 herhaalde verzoeken om in deze kwestie te bemiddelen. De reacties van het provinciaal bestuur zijn eensluidend²⁰:

- het gemeentebestuur van Best moet onverwijld zorg dragen voor het apart administreren en verantwoorden van de fundatiegoederen;
- dat bestuur dient een lijst samen te stellen met alle gerechtigden op de fundatiegoederen;
- de districtscommissaris houdt daarop toezicht;
- de klagers dienen betaald te worden.

Deze besluiten hebben wel resultaat, wat moge blijken uit de aangetroffen rekening en verantwoording van de fundatie over het jaar 1831, gedaan door leden van het armbestuur van Best in hun kwaliteit van rentmesters over de fundatie van wijlen Hendrik en Catharina Kemps²¹. Ook in de kadastrale bescheiden, opgemaakt in deze tijd, worden de goederen geadministreerd onder de naam van de fundatie²². Minstens tot 1961 zijn de eigendommen van de fundatie apart geadministreerd²³.

BEHEER

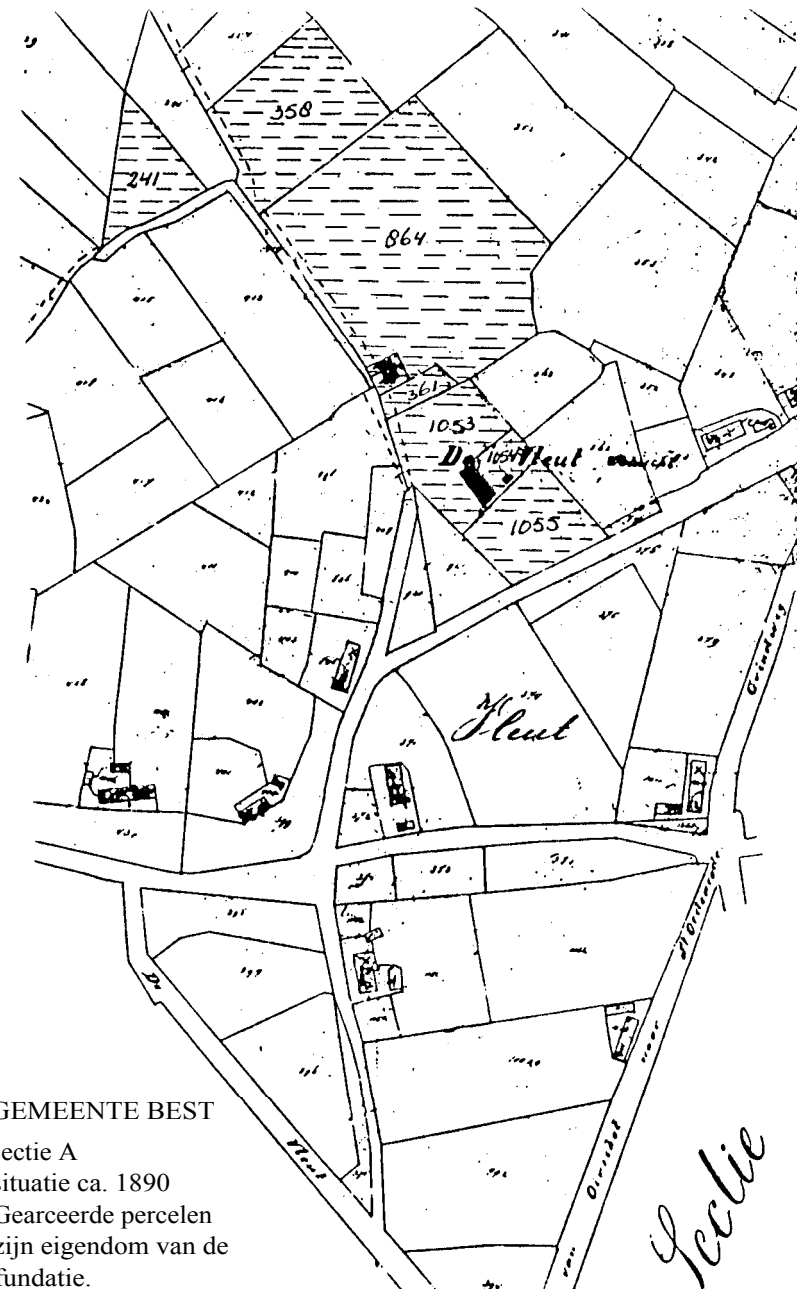
Het daadwerkelijke beheer der fundatiegoederen is in de loop der jaren nog al eens in andere handen overgegaan. Dit zal overigens voor andere fundaties ook gelden. Volgens de wil van de fundateurs wordt het beheer na hun overlijden opgedragen aan Jan Janse van de Ven en de fungerend armmeester te Best, Hendrik Peeters van Cuijck²⁴. In de Franse tijd gaat het beheer, volgens de geldende richtlijnen, over naar het Bureau Central de Bienfaissence, later het Bureau Centraal van Weldadigheid te Oirschot²⁵. In 1814 neemt, zoals we hebben gezien, het Algemeen Armbestuur van Oirschot het beheer over. Na de afscheiding van Best benoemt het gemeentebestuur aldaar een eigen armbestuur, dat het beheer voortzet. Zeer waarschijnlijk vanaf 1831 benoemt dit bestuur een rentmeester voor de Beste fundaties, die tot dan toe door het armbestuur beheerd zijn²⁶. Bij de oprichting van de Dienst Maatschappelijk Hulpbetoon, na de tweede wereldoorlog, neemt deze dienst de taken van het Algemeen Armbestuur over, dus ook het beheer van de fundaties²⁷. Zo'n zelfde overgang vindt nogmaals plaats bij de instelling van de Gemeentelijke Sociale Dienst.

In verband met deze laatste overstap schrijven burgemeester en wethouders van Best aan gedeputeerde staten onder andere: De fundatie Hendrik en Catharina Kemps is niet te beschouwen als een instelling die armenverzorging ten doel heeft, doch als een instelling die slechts uitkeringen doet indien in aanmerking komende familieleden zich melden "hetgeen slechts bij tijd en wijle het geval is"²⁸. Het toenmalige gemeentebestuur heeft de doelstelling van de fundatie goed begrepen. De verhouding provincie-gemeente is kennelijk nu de omgekeerde van die rond 1830.

De inkomsten van de fundatie zijn steeds gevormd door de verhuur en verpachting van het bezit én door de verkoop van houtopstanden. Het oudste bewijs hiervoor dateert uit 1793, wanneer het huis van wijlen Catharina verhuurt wordt en de boerderij van haar broer met de aangrenzende gronden verpacht worden. Deze ontvangsten zijn aangetroffen tot circa 1954²⁹.

De woning van Catharina, die later in tweeën is gesplitst, is in de vijftiger jaren gesloopt. De boerderij van Hendrik Kemps, gebouwd vóór 1660, is nog het enige zichtbare wat nog rest van het oorspronkelijke fundatiebezit. Gezien de staat waarin dit monumentale pand aan de Akkerweg momenteel verkeert, zal ook dit laatste tastbare bewijs spoedig verdwenen zijn.

Ofschoon Hendrik en Catharina, getuige hun bezit, zelf welvarend waren, is de instelling van de fundatie niet zinloos geweest. Vele vrienden of familieleden van de fundateurs hebben een beroep gedaan op de inkomsten van de fundatie. Bijvoorbeeld in de periode 1792-1795 steeds vier, de twee daarop volgende jaren steeds vijf en rond 1805 twaalf. Later in de negentiende eeuw schommelt dit aantal, evenals in onze eeuw, rond de tien³⁰.

GEMEENTE BEST
sectie A
situatie ca. 1890
Gearceerde percelen
zijn eigendom van de
fundatie.

NOTEN

1. De naam fundatie Hendrik en Catharina Kemps komt het meeste voor. Dit is onder andere het geval in: Oud-administratief archief van Oirschot en Best (OAA Oirschot), [voorl.inv.nr.](#) 5142; Bestse fundatie-archieven, voorl. inv.nrs. 1216, 1219 en 1228; J.A.S.M. Suijkerbuijk, Inventaris van de archieven van de gemeente Best 1821-1946. Oirschot 1986 (GA Best), inv.nrs. 980, 983 en 1452.
De naam fundatie Cathalijn Kemps is aangetroffen in het archief van de gemeente Oirschot 1820-1932 (GA Oirschot), voorl. inv.nr. 1416.
De naam fundatie in de Vleut komt voor in GA Best, inv.nrs. 1677, 1687 en OAA Oirschot, v.inv.nr. 5797.
2. J.A. ten Cate, De notariële archieven in Noord-Brabant. 's-Gravenhage 1957. (Notariële archieven) inv.nr. 5187. De datering van beide testamenten is op 14 april 1752 te stellen, ofschoon men de datum van Hendrik's testament als 15 april zou kunnen lezen.
3. In het testament van Catharina staat dat haar broer Jan Hendrik Kemps alles erft. Een broer van die naam is niet bekend. Vermoedelijk heeft zij haar broer Hendrik bedoeld. De enige zoon van deze broer heette wel Jan, doch komt niet in aanmerking. Hij is vóór 1752 overleden (zie hierna).
4. Oud-rechterlijk archief van Oirschot en Best (RA Oirschot), inv.nr. 285, folio 161-162vo.
5. Barbara wordt later in het testament Barbara Goorts Blanckers genoemd.
6. Zie: Piet Boeren, De bevolking van Best in 1760, in: Best vrager. Uitgave van de heemkunde kring Dye van Best. I.jrg. nr. 2 (1986) blz. 26 e.v.
7. Wie zijn vader was is alleen af te leiden uit de registratie van het familiebezit in de verpondingskohieren van Verrenbest (OAA Oirschot, 7020, 7021 en aanwinsten 1986).
8. De huwelijkspartners zijn vernoemd in het doopboek van Best (DTB 001, fol. 140) en in een protocol van de schepenbank (RA Oirschot, 225 blz. 14-15).
9. RA Oirschot, 225, biz. 14-15: verkoop d.d. 10 januari 1695.
10. DTB 002.
11. Doop in DTB 001, fol. 140 en overlijden in hetzelfde register, fol. 315vo.
12. Huwelijk in DTB 002 en overlijden in OAA Oirschot, 8404, fol. 315vo.
13. Doop in DTB 001, fol. 188vo en overlijden in OAA Oirschot, 8405, fol. 165vo.
14. Joannes is gedoopt op 2 augustus 1731 te Best. Peter en meter zijn zijn grootvader, Joannes Godefridus van den Heuvel, en zijn tante, Catharina kuise Kemps (DTB 002). Hij overlijdt op 31 maart 1750 (DTB 002).
15. OAA Oirschot, 8405, fol. 179vo,
16. OAA Oirschot, verpondingskohier Verrenbest 111, fol. 22 en 23.
17. Idem, 8404, fol. 315vo (Hendrik) en 8405, fol. 179vo (Catharina),
18. GA Best, 980, artikelnummer 185.
Exacte cijfers zijn moeilijk te geven. Er bestaat namelijk nogal verschil tussen de diverse registraties. Uitgaande van het gegeven dat een Oirschotse lopensaat 1500 m² bedraagt en een roede 30 m² krijgen we de volgende oppervlakten: Kohieren successiebelasting (zie noot 17) circa 4,9 ha; verpondingskohier, aangelegd 1804 circa 5,4 ha. en het kohier van landerijen uit 1792 circa 6,8 ha.
19. Bestse Fundatie-archieven, 1219: besluit gouverneur d.d. 21 februari 1828, nr. A 8.
20. Idem, besluit van de gouverneur d.d. 14 augustus 1829, nr. A 16 en van gedeputeerde staten d.d. 16 maart 1830, litt. II.

21. GA Best, 1660.
22. Idem, 980.
23. Bestse Fundatie-archieven, dossier inzake verpachting eigendommen fundatie H en C. Kemps, 1958-1961.
24. Testamenten fundateurs (zie hiervoor). In 1793 fungeert Willem Hendrik Peeters van Cuijck, armmeester te Best, als rentmeester van de fundatie (zie RA Oirschot, 308, fol. 125).
25. OAA Oirschot, archief Bureau van Weldadigheid, ongenummerd.
26. GA Best, 1660.
27. Bestse Fundatie-archieven, 1416.
28. Idem, 1416.
29. Idem, 5797 en kasboeken over 1877-1954 (ongenummerd en incompleet). Evenals RA Oirschot, 308, fol. 125.
30. Bestse Fundatie-archieven, 5142, 5797 en ongenummerd.

ERRATA ET ADDENDUM Campinia 16e jrg. nr. 63

Betr. stamlijst Van der Aa, door N. van Cuijck
no. 4 Joannes van der Aa
zoon Bernardus, geb. 26-1-1836 huwt 1 Anna Maria Essens en II Allegonda
Roefs.

Betr. O.L. Vrouw van de H. Eik, Gravure van G. Collaert, door
A.P. A.M. Spijkers
Mededeling van mevr. D. Reyniers-De Fourny, bibliothecaresse van het Stads-
archief te Antwerpen: Guillaume Collaert is gedoopt 11-10-1599, als zoon van
Hans Collaert en Berteken Fierens.
Noot 2: "Wierzbach" moet zijn "Wrtzbach"
Noot 5: "Spame" moet zijn "Spamer".

GEWIJZIGDE BEZOEKTIJDEN STREEKARCHIEF

Met ingang van **JANUARI 1987** zullen de studiezalen van het streek-
archief te Eindhoven en Oirschot op een avond in de week geopend zijn.

De openingstijden voor bezoekers zijn dan als volgt:

EINDHOVEN en OIRSCHOT

maandag : 13.30 — 17.00 uur
dinsdag t/m vrijdag : 08.30 — 17.00 uur

OIRSCHOT

DINSDAGavond : 19.00 — 21.30 uur
: met uitzondering van 3 maart (Carnaval),
: 5 mei (Bevrijdingsdag) en de maanden juli en
: augustus.

EINDHOVEN

WOENSDAGavond : 19.00 -- 21.30 uur
: met uitzondering van de maanden juli en
: augustus.